

Parcurgînd distrat o pagină de ziar am dat peste numele lui Konovalov și, intrigat, citii următoarele : „Noaptea trecută, în celula nr. 3 a închisorii din localitate, s-a spînzurat de răsufătoarea sobei un cetățean din orașul Murom, Alexandr Ivanovici Konovalov, în vîrstă de patruzeci de ani. Sinucigașul fusese arestat la Pskov pentru vagabondaj și urma să fie trimis la urmă. După cum relatează direcția închisorii fusese un om liniștit, tăcut și îngîndurat. Iar după concluzia medicului închisorii, motivul care l-a determinat pe Konovalov să se sinucidă trebuie atribuit neurasteniei.“

Citind această scurtă notă m-am gîndit că voi izbuti, poate, să lămuresc mai precis motivul care l-a împins pe omul ăsta frămîntat să renunțe la viață. Poate că nici n-aș avea dreptul să-l trec sub tăcere : îl cunoscusem ; fusese un om de treabă și astfel de oameni nu întîlnești prea des în calea vieții.

...Aveam optsprezece ani cînd l-am cunoscut pe Konovalov. Pe timpul acela lucram ca „ajutor“ de brutar. Brutarul era un soldat din „detașamentul de muzică“ ; bea crunt și prăpădea adesea aluatul, iar cînd era beat, îi plăcea să cînte din buze, ca din drîmbă, felurite melodii și să bată toba cu degetele pe tot ce-i cădea la îndemînă. Ori de cîte ori patronul îl lua la zor pentru marfa stricată sau întîrziată

la vînzarea de dimineață, el turba de mînie, îl înjura crîncen și nu pierdea prilejul să-i amintească de talentul său muzical.

— Aluatul e prea dospit ? !, striga el, zbîrlindu-și mustățile lungi, roșcovane și plescăind din buzele-i groase și veșnic umede. S-a ars coaja ? ! Pîinea-i crudă ? ! Dracu să te ia, momîie spanchie ce ești ! Adică pentru treaba asta m-am născut eu pe lume ? Afurisit să fii tu cu munca asta a ta ! Eu sînt muzicant ! Ai înțeles ? Cînd se întîmpla să se îmbete violă, eu cîntam la violă ; de era oboiul la arest — suflam eu în oboi ; se îmbolnăvea cornetul cu piston : cine-l putea înlocui ? Eu ! Tim-tar-ram, da-ddi ! Da' tu ce ești ? Un țărănoi neisprăvit ! Fă-mi socoteala !

Iar patronul, un om burduhănos și puhav, cu ochii de două culori diferite și cu obraz ca de femeie, tropăia din picioarele-i scurte și groase, săltîndu-și pîntecele și țipînd cu voce pițigăiată :

— Tilharule ! M-ai ruinat ! Iuda !

Își ridica spre cer mîinile cu degetele grăsuțe și rășchirate și se burzuluia deodată cu un glas strident, ce zbîrnîia în urechi :

— Și dacă te duc la poliție pentru răzvrătire ?

— Sluga țarului și a patriei la poliție ?, zbiera soldatul, amenințîndu-l cu pumnii.

Patronul pleca scuipe și gîfîind, scos din fire. Era tot ce putea să facă — ne aflam în vară, anotimp cînd în orașul de pe Volga era greu de găsit un brutar bun.

Asemenea scene aveau loc aproape zilnic. Soldatul bea, prăpădea aluatul și cînta diferite marșuri și valsuri, sau „numere“ cum le zicea el ; patronul scrișnea din dinți, iar eu eram nevoit, din această pricină, să muncesc pentru doi.

M-am bucurat deci mult, cînd, într-o zi, între patron și soldat se desfășură următoarea scenă :

— Ia, dom'le ostaș, glăsui patronul intrînd în brutărie cu fața strălucind de încîntare și cu un zîmbet perfid în ochi, ia țuguiază-ți buzele și cîntă marșul de plecare !

— Ce vrei de la mine ?, mormăi sumbru soldatul tolănit pe lada de plămădeală și, ca de obicei, pe jumătate beat.

— Pregătește-te de marș !, jubila patronul.

— Încotro ?, întrebă soldatul, coborînd picioarele de pe ladă și presimțind ceva neplăcut.

— Încotro poștești...

— Cum vine asta ?, strigă soldatul arțăgos.

— Asta vine așa, că mă descotorosesc de tine. Îți fac socoteala și, cară-te unde vrei, marș !

Soldatul se obișnuise să-și facă mendrele fiindcă patronul n-avea încotro ; cuvintele acestea îl dezmeticiră oarecum : își dădea seama cît de greu îi va veni să găsească de lucru, lui, care-și cunoștea atît de prost meseria.

— Ce tot îndrugi ?..., mîrîi îngrijorat, sculîndu-se în picioare.

— Du-te, hai...

— Să mă duc ?

— Cară-te !

— Am muncit, ai ?..., clătină soldatul din cap cu amărăciune. Ai supt sîngele din mine, l-ai supt pînă la ultima picătură și acum mă dai afară. Halal ! Păianjen veninos !

— Eu, păianjen ?, se înfurie patronul.

— Tu ! Păianjen, băutor de sînge — asta ești, repetă soldatul cu înverșunare și porni clătîndu-se spre ușă.

Patronul rîdea cu răutate în urma lui, iar ochii îi luceau de bucurie.

— Așteaptă acum să te angajeze cineva ! He-hei ! Te-am încondeiat eu drăguțule, că nici de pomană nu te ia nimeni ! Nimeni nu te ia...

— Ai tocmit unul nou ?, îl întrebai pe patron.

— Cel nou e tot unul vechi. Mi-a fost ajutor. Ah, ce mai brufar ! Aur curat ! Dar tot bețiv, o-oof ! Bea, însă numai cînd îl apucă... Vine, se înhamă la lucru și vreo trei-patru luni muncește pe brînci, trage ca un bou la jug. Nu cunoaște nici somn, nici odihnă, nu se uită la bani. Muncește și cîntă ! Și cu atîta foc cîntă, frățioare, că nici nu mai poți să-l ascuți — și se strînge inima. Cîntă, cîntă, apoi iar se apucă de beție. Patronul oftă și făcu un gest de deznădejde cu mîna. Iar cînd îl apucă beția, nu mai cunoaște nici o opreliște. Bea atîta că, ori se îmbolnăvește, ori rămîne fără cămașă... După aceea parcă se rușinează și el, fiindcă piere, Dumnezeu știe unde, se ascunde în gaură de șarpe. Iată-l c-a și sosit !... Ai venit cu totul, Liosa ?

— Cu totul !, îi răspunse din prag o voce adîncă și răsunătoare.

Proptit cu umărul de ușciorul ușii stătea un bărbat înalt și spătos ca de vreo treizeci de ani. După îmbrăcăminte era un vagabond tipic, după chip — un slav get-beget. Purta o cămașă de stambă roșie, neînchipuit de murdară și ruptă, pantaloni largi de pînză ; un picior era încălțat cu rămășița unui șoson de cauciuc iar celălalt cu o gheată scîlciată. Părul bălai îi era încîlcit, plin cu surcele și fire de paie ; tot așa și barba blondă, care-i acoperea pieptul ca un evantai. Fața prelungă, palidă și istovită, era luminată de ochii mari, albaștri, care priveau blînd. Buzele frumoase, dar căm pale, zîmbeau și ele sub mustața bălaie. Zîmbetul acela părea că vrea să spună cu un fel de stînjeneală :

„Asta sînt !... Nu mă osîndiți !...“

— Intră, Sașok, uite și ajutorul tău, vorbi patronul frecîndu-și mîinile și măsurînd cu drag statura voinică a noului brutar.

Omul făcu un pas înainte, îmi întinse tăcut mîna-i lungă cu palma de uriaș ; ne-am dat bună ziua ; el se așeză pe bancă, își întinse picioarele, se uită la ele și spuse patronului :

— Vasili Semionovici, cumpără-mi două cămăși și încălțări... și niște pînză pentru scufă.

— Ai să ai de toate, n-ai nici o grijă ! Scufe am, cămășile și pantalonii or să fie aici pînă diseară. Pînă atunci vezi-ți de lucru ; te știi ce poți. N-am să te obijduiesc... Pe Konovalov n-are să-l obijduiască nimeni, pentru că nici el nu obijduiește pe nimeni. Parcă patronul e o fiară ? Am muncit și eu, am gustat și eu din pîinea asta... Rămîneți cu bine, băieți, acum mă duc !...

Am rămas singuri.

Konovalov ședea pe bancă și privea tăcut în jurul lui cu un zîmbet pe buze. Brutăria se afla într-un subsol cu tavanul boltit — cele trei ferestre erau sub nivelul pămîntului. Lumină puțină și aer puțin, în schimb multă umezeală, murdărie și pulbere de făină. Pe lîngă pereți se înșiruiău trei lăzi lungi : una cu aluat, alta cu plămădeală, a treia — goală. Pe fiecare ladă cădea dinspre fereastră cîte o dîră slabă de lumină. Cuptorul uriaș ocupa aproape o treime din brutărie ; alături, pe dușumeaua murdară, așteptau sacii cu făină. În cuptor ardeau cu pară lemne lungi, iar flacăra răsfrîntă pe peretele cenușiu al brutăriei unduia și tremura, povestind parcă ceva fără glas.

Tavanul boltit și afumat te apăsa sub greutatea lui ; mijirea zilei de-afară, îmbinată cu pîlpîirile cuptorului, dădea o lumină leșietică și obositoare pentru ochi. Din stradă năpădea prin ferestre nedeslușită larmă și

praf. Konovalov cercetă toate acestea, suspină și întrebă cu glas plictisit :

— Lucrezi de mult aci ?

I-am răspuns. Apoi tăcurăm un timp, privindu-ne pe sub sprîncene.

— Ce mai temniță !, suspină el. Mergem în stradă să stăm puțin în fața porții ?...

Am ieșit pe poartă și ne-am așezat pe bancă.

— Aici mai poți răsufla. N-am să mă deprind ușor cu hruba aia ; nu pot. Gîndește-te și tu, vin de la mare... am lucrat pe Caspica la cherhanale... și deodată, din largul acela... drept în groapă !

Tăcu, privindu-mă cu un zîmbet mîhnit și începu a se uita cu luare-aminte la trecători. În ochii lui albaștri și limpezi se oglindea jalea... Se însera ; pe stradă era zăpușeală, vuiet, praf ; umbrele caselor se așterneau de-a curmezișul drumului. Konovalov stătea sprijinit cu spatele de zid, cu mîinile încrucișate pe piept, răsfirîndu-și cu degetele caierul mătăsos al bărbii. Priveam dintr-o latură chipul lui oval și palid și mă întrebam : „Oare ce fel de om o fi ?“ Dar nu mă încumetam să-i vorbesc pentru că nu eram decît calfa lui și pentru că-mi inspira un respect ciudat.

Fruntea-i era brăzdată de trei cute subțiri ; din cînd în cînd însă ele se destindeau, dispăreau și tare aș fi vrut atunci să știu la ce se gîndea omul acela.

— Hai să mergem, e vremea ! Frămîntă al doilea rînd, iar eu voi pregăti, între timp, al treilea.

După ce-am cîntărit un munte de cocă și am frămîntat aluatul, ne-am așezat să bem ceai. Konovalov virî mîna în sîn și mă întrebă :

— Știi să citești ? Uite, citește, și-mi întinse o foaie boțită și murdară.

— „Dragă Sașa !, citii eu, te salut și te îmbrățișez în gînd. O duc rău și mi-i urît, abia aștept ziua să plec cu tine sau să trăiesc cu tine laolaltă ; mi-e leha-

mite de viața asta blestemată, măcar că la început îmi plăcea. Tu înțelegi bine asta, am început să înțeleg și eu, de când te-am cunoscut. Scrie-mi, te rog, cât mai curînd ; tare-aș vrea să primesc o scrisoare de la tine. Pînă atunci, la revedere, iar nu adio, prieten drag și bărbos al sufletului meu. Nu-ți scriu vorbe de dojană, măcar că-s tare amărită, pentru că ești un porc, — ai plecat fără să-ți iei rămas bun de la mine. Totuși, din partea ta n-am văzut decît bine ; tu ai fost primul și singurul care te-ai purtat așa și eu n-am să uit asta. N-ai putea să faci ceva, Sașa, ca să ies de aici ? Fetele ți-au spus c-am să te părăsesc dacă scap de aici, dar astea sînt prostii și curate minciuni. Dacă o să-ți faci pomana asta cu mine, după ce ies de aici, am să fiu ca un cîine al tău. Ție ți-e ușor să faci asta, iar mie mi-e foarte greu. Cînd ai fost la mine, am plîns că sînt silită să trăiesc așa, măcar că nu ți-am spus nimic. La revedere. A ta Kapitolina.“

Konovalov îmi luă scrisoarea și, dus pe gînduri, o învîrti între degete, răsucindu-și barba cu mîna cealaltă.

— Da' să scrii știi ?

— Pot...

— Cerneală ai ?

— Am.

— Scrie-i tu o scrisoare, ai ? Te pomenești că mă socoate un ticălos, crede că am uitat-o... Scrie !

— Bine. Da' cine-i ea ?

— O prostituată... Nu vezi ? Scrie s-o ajut să scape din casa aia. Asta înseamnă să făgăduiesc la poliție c-am să mă însor cu dînsa ; atunci i se dau înapoi actele, i se ia condicuța și pe urmă rămîne liberă ! Ai înțeles ?

După o jumătate de oră răvașul duios era gata.

— Ia citește-mi, cum a ieșit ?, îmi ceru nerăbdător Konovalov.

Ieșise cam așa :

„Kapa ! Nu crede despre mine că sînt un ticălos, și că te-am uitat. Nu, n-am uitat, dar vorba e că m-am dat la beție și am băut tot ce am avut. Acum am intrat iarăși în serviciu, am să cer mîine patronului să-mi dea ceva bani înainte, îi trimit pe numele lui Filip, și el are să te scoată de acolo. Bani o să-ți ajungă și de drum. Iar pînă atunci, la revedere. Al tău Alexandru.“

— Hm..., spuse Konovalov, scărpinîndu-și țeasta, nu scrii prea grozav ! Nu-i milă în scrisoarea ta, nu-i inimă. Și apoi te-am rugat să mă ocărăști în scrisoare în fel și chip, dar tu n-ai scris asta...

— La ce bun ?

— Să vadă că-mi este rușine de dînsa și că înțeleg cît sînt de vinovat față de ea. Scrisoare e asta ? Ai scris ca să fie acolo ! Pune și tu oleacă de inimă !

A trebuit să pun oleacă de inimă în scrisoare — ceea ce am și îndeplinit cu succes. Konovalov fu mulțumit și, punîndu-mi mîna pe umăr, îmi spuse înduioșat :

— Acum e bine ! Mulțumesc ! Se vede că ești băiat bun, avem să ne înțelegem de minune.

Nu mă îndoiam de asta și-l rugai să-mi povestească despre Kapitolina.

— Kapitolina ? E o fetiță, o copilă încă. Din Viatka, fată de negustor... Dar a apucat pe o cale greșită. Din rău în mai rău, pînă ce-a ajuns într-o casă de toleranță... Mă uit, o copilă ! Doamne gîndesc, se poate una ca asta ? Fac cunoștință. Nici una, nici două începe să plîngă. Eu îi spun : „Nu-i nimic, mai ai răbdare ! Am să te scot de aici, ai să vezi !“ Și totul era gata, aveam și bani, și tot... Și, deodată, m-a apucat beția și m-am pomenit la Astrahan. Pe urmă am nimerit aici. Unul i-a dat de veste despre mine și m-am pomenit cu scrisoarea.

— Vrei să te însori cu dînsa ?, îl întrebai.

— Cum să mă însor ? Cînd am darul beției, ce fel de mire mai pot fi ? Nu, o fac doar așa. O scot de acolo și pe urmă ducă-se sănătoasă ! Are să-și găsească de lucru și poate are să iasă om din ea.

— Dînsa vrea să trăiască cu dumneata...

— Astea-s numai toane. Toate muierile sînt la fel... Le cunosc și măruntaiele din ele. Mi-au trecut multe și fel de fel prin mîna. Pînă și o negustoreasă... Eram grăjdar la circ și, ea de colo, m-a ochit : „Vino, zice, te fac vizitiu“. Pe atunci mi se urîse cu circul și n-am mai stat la codeală. Bun... Nu trece mult și ea începe să se alinte pe lîngă mine. Aveau și ei casă, cai, servitori, trăiau cu boierii ! Bărbatul ei era scund, grăsan ca patronul nostru, iar dînsa era subțire, mlădioasă ca o mîță... fierbinte. Cînd te îmbrățișa și te săruta pe gură, parcă-ți turna jeratic în vine. Începeai să tremuri tot, te lua chiar frica. Te săruta cîteodată și plîngea, plîngea, de i se cutremurau umerii. O întrebam : „Ce-i cu tine, Verunka ?“ Iar dînsa, de colo : „Ești un copil, Sașa, nu înțelegi nimic“. Bună făptură era... Și avea dreptate cînd spunea că nu înțeleg nimic : sînt tare nătărău ; o știu prea bine. Ce fac — nici eu nu înțeleg. Cum trăiesc — nici nu-mi bat capul !

Tăcu și mă privi cu ochii larg deschiși ; în ei se oglindea parcă o spaimă, parcă o întrebare, o neliniște, care făcea ca fața lui frumoasă să fie și mai tristă, și mai frumoasă...

— Și cum ai isprăvit-o cu negustoreasa ?, l-am întrebat.

— Vezi tu, uneori mă cuprinde urîtul... Un urît, măi frățioare, care nu-mi dă pace, nu mă lasă să trăiesc. Mi se pare atunci că sînt singur pe lume, că totul e mort în jurul meu... Mi-e silă de toate, eu însumi îmi sînt o povară și ceilalți oameni la fel ; chiar

dacă ar muri cu toții, nici un of n-aș scoate ! E o boală pesemne. Din pricina asta am și început să beau... Așadar, i-am spus : „Vera Mihailovna, dă-mi drumul, nu mai pot !“ „Ce, zice, ți s-a urît cu mine ?“ Și rîde, dar știi, rîde așa, a rău. „Nu, zic, nu mi s-a urît cu tine, dar nu mai pot să mă sufăr pe mine.“ La început nu mă înțelegea începuse chiar să țipe și să mă ocărăscă... Apoi a înțeles. A lăsat capul în jos, și a spus : „Ei bine, du-te !“ Și s-a pus pe plîns. Avea ochi negri. Și părul îl avea negru și cîrlionțat. Nu era din neam de negustori, ci din funcționărimă... M-da... Îmi era milă de dînsa și îmi era silă de mine, pe atunci. Firește îi era urît cu un bărbat ca al ei. Un sac de făină, nu altceva... Și plînge și plînge... se obișnuise cu mine... Tare o mai răsfațam ; o luam uneori în brațe și o legănam. Ea dormea, iar eu ședeam și mă uitam la dînsa. În somn omul e bun, știi, și așa de simplu : răsufală, zîmbește și atîta tot ! Altădată, cînd plecam vara la țară, se întîmpla s-o plimb cu trăsura, și-i plăcea să gonesc repede, să i se taie răsufarea. Ajungeam în vreun colțișor de pădure, legam calul și ne așezam la umbră pe iarbă. Îmi porunceam să mă culc, îmi ținea capul pe genunchi și-mi citea dintr-o carte. Ascultam ce ascultam și de la o vreme adormeam. Frumoase povești îmi citea, strașnic de frumoase. N-am să uit niciodată una din ele, despre Gherasim mutul și cîinele lui ¹. El, mutul, era un om oropsit, și nimeni afară de cîinele lui nu-l îndrăgea. Oamenii își băteau joc de el în fel și chip, iar mutul se ducea atunci la cîine să-și afle mîngîiere... E o poveste grozav de tristă... Era pe timpul iobăgiei... Cucoana îi spune într-o zi : „Mutule, du-te și îneacă-ți cîinele pentru că urlă“. Mutul n-avu încotro... A luat o barcă, a pus cîinele în barcă și a por-

¹ Este vorba de povestirea *Mumu* de I. S. Turgheniev.

nit... Când ajungea la locul ăsta din poveste, începea să mă treacă un fior prin tot trupul. Doamne! Are omul o singură bucurie pe lume și pe aia trebuie să și-o omoare! Ce fel de rînduială e asta? Cumplită poveste! Și plină de adevăr — ăsta-i farmecul ei! Sînt oameni de urzeala asta, pentru care lumea întregă începe și se sfîrșește într-o singură ființă — un cîine, de-o pildă. Și de ce tocmai un cîine? Pentru că nu se mai află nimeni altul, care să-l iubească pe acel om, iar cîinele îl iubește. Fără un dram de iubire, omului îi este peste putință să trăiască, de aceea i-a și fost dat lui sufletul, ca să poată iubi... Multe povești mi-a mai citit. Era o femeie bună, îmi pare rău de ea pînă-n ziua de azi... Să nu fi fost steaua mea, nu plecam de lîngă dînsa, pînă ce n-ar fi vrut ea să plec, ori pînă n-ar fi aflat bărbat-su ce era între noi doi. Era duioasă, asta prețuiam mai mult la ea — și n-o spun pentru că-mi făcea daruri, ci așa era ea, un suflet duios. Mă săruta și toate celelalte — femeie ca toate femeile — deseori, însă, țîn minte era așa... potolită... îi de neînchipuit ce bună putea să fie atunci. Se uita drept în sufletul tău și-ți vorbea ca o dădacă sau ca o mamă. În asemenea clipe eram în fața ei ca un copil de cinci ani. Și totuși am plecat de la dînsa — m-a cuprins urîtul! Mă mîna aiurea... „Rămîi cu bine, zic, Vera Mihailovna, iartă-mă.“ „Cu bine, Sașa.“ Și — ciudată mai era — îmi dezgoli brațul pîn-la cot și odată numai ce-și înfipse dinții în carne! Cît pe ce să scot un răcnet! Era să-mi smulgă o bucată întregă; vreo trei săptămîni m-a durut. Uite, și acum mai e încă semn.

Dezgolindu-și brațul mușchiulos, frumos și alb, mi-l arată zîbind blajin și îngîndurat. Pe pielea brațului, lîngă îndoitura cotului, se vedea deslușit o cicatrice; două semicercuri ale căror capete aproape

se uneau — Konovalov le privi și clătină din cap zîbind.

— Ciudată femeie! A mușcat, să-mi rămînă o amintire.

Auzisem și mai înainte povești de felul acesta. Aproape fiecare vagabond are în trecutul lui „o negustoreasă“ sau o „cucoană din lumea mare“ și, din pricina nenumăratelor variante ale povestirii, această negustoreasă sau cucoană apare ca o făptură cu totul fantastică imbinînd ciudat trăsăturile fizice și sufletești cele mai contradictorii. Dacă astăzi avea ochi albaștri, dacă era veselă și răutăcioasă, te puteai aștepta peste o săptămîină să auzi despre ea că avea ochi negri, că era bună și că lăcrima ușor. Vagabondul povestește de obicei despre ea pe un ton cinic și cu o mulțime de amănunte care s-o înjosească.

Dar în povestea lui Konovalov suna ceva sincer, erau trăsături necunoscute mie ca: cititul, ori ca epitetul de copil aplicat la făptura voinică a lui Konovalov...

Îmi închipuiam femeia mlădioasă dormind în brațele lui, cu capul lipit de pieptu-i lat — eră ceva frumos și asta mă încredință și mai mult de adevărul povestirii sale. În sfîrșit, tonul blînd și trist cu care își depăna amintirile despre „negustoreasă“ era un ton cu totul deosebit. Un adevărat vagabond nu vorbește niciodată pe un asemenea ton, nici despre femei, nici despre nimic altceva; îi place să arate că pentru el nu se află nimic pe lume pe care să nu cuteze a-l ponegri.

— De ce taci? Crezi că am mințit?, mă întrebă Konovalov, și în vocea lui se simțea o neliniște. Ședea pe sacii de făină, țînînd într-o mînă paharul cu ceai, iar cu cealaltă își mîngîia încetișor barba. Ochii

lui albaștri mă priveau iscoditori și întrebători, culele de pe frunte se adânciseră...

— Poți să mă crezi... De ce să mint? E drept că noi, vagabonzii, sîntem mari meșteri în a îndruga verzi și uscate... Altfel nici nu se poate, prietene; cînd omul n-a avut nimic bun în viață, nu face rău nimănui dacă născocoște pentru el însuși o poveste oarecare și începe apoi s-o spună ca pe o întîmplare adevărată. Povestește și crede și el singur că așa a fost; crede și asta-i face plăcere. Mulți nici n-ar putea trăi fără asta. N-ai ce le face... Dar eu ți-am spus adevărul adevărat: taman așa a și fost. Oare ce-i atît de neobișnuit în asta? Trăiește femeia și tînjește de urît. Ce-i drept, eram vizitiu dar femeii totuna îi e, pentru că și vizitiul, și boierul, și ofițerul — tot bărbați sînt. Și toți față de ea sînt porci, toți nu caută decît un singur lucru, și fiecare caută să ia cît mai mult și să dea cît mai puțin. Omul simplu are mai mult cuget. Iar eu sînt simplu, cum nici nu se mai află... Femeile simt asta, își dau seama că n-am să le obijduiesc, că n-am să-mi bat joc de ele. Femeia păcătuiește și de nimic nu se teme așa ca de ocară, de bătaie de joc. E mai rușinoasă decît noi. Noi ne-am luat ce-i al nostru, pe urmă sîntem gata să dăm goana în tîrg, ca să povestim în gura mare și să ne lăudăm că așa și pe dincolo, cum am tras pe sfoară o toantă!... Da femeia n-are unde să se ducă, nimeni n-are s-o laude pentru că a păcătuit. Femeile, măi frate, pînă și cele mai păcătoase, tot au mai multă rușine decît noi...

Îl ascultam și gîndeam: „Oare omul acesta e cîstit față de el însuși cînd spune vorbele astea care nu i se potrivesc?”

Privindu-mă țintă, îngîndurat, cu ochii lui senini de copil, mă uimea tot mai mult cu vorbele sale.

Lemnele arseseră în cuptor, maldărul de jeratic arunca pe zidul brutăriei o pată roșietică...

Prin fereastră mijea o bucățică de cer albastru cu două stele. Una din stele, cea mare, avea sclipiri de smaragd; cealaltă abia se zărea.

N-a trecut decît o săptămînă și eram prieteni.

— Ești un suflet deschis! Asta-i bine!, mă încredința el, zîbind larg și bătîndu-mă pe umăr cu palma lui uriașă.

Lucra artistic. Cu cîtă îndemînare mînuia un munte de aluat de vreo șapte puduri, cînd îl întindea, sau, plecat peste covată, îl frămînta, afundîndu-și pînă la cot brațele vînjoase în masa elastică, ce plescăia între degetele lui de oțel.

La început, văzînd cu cîtă repeziciune arunca în cuptor pîinile crude, pe care abia dovedeam să i le răstorn din forme pe lopată mă temeam să nu le azvîrle unele peste altele; dar după ce a copt trei cuptoare, și nici una din cele o sută douăzeci de pîini pufoase, rumene și crescute, nu avea un cusur, înțelesei că aveam de-a face cu un artist în felul lui. Îi plăcea să muncească, se amăra cînd cuptorul cocea prost, sau cînd aluatul creștea încet, se supăra și-l ocăra pe patron dacă se întîmpla să cumpere făină jilavă, și era mulțumit și vesel ca un copil, cînd pîinea ieșea din cuptor rotundă-rotundă înaltă, „împlinită”, rumenă tocmai cît se cuvine, cu coajă subțire și prăjită. Se întîmpla să ia de pe lopată pîinea cea mai frumoasă și, aruncînd-o dintr-o mînă în alta, frigîndu-se, să-mi spună rîzînd voios:

— Vezi ce mîndrețe a ieșit din mîinile noastre?!... Îmi era drag să mă uit la acest copil uriaș care-și pune tot sufletul în munca lui, așa cum trebuie să facă orice om în orice muncă.

Într-o zi i-am zis:

— Sașa, am auzit că știi să cânti !...

— Cânt,... dar numai când îmi vine... am toanele mele. Când mă încearcă aleanul, atunci cânt... Iar dacă încep să cânt, îndată mă cuprinde dorul. Mai bine nu vorbi despre asta, nu mă mai zgîndări. Dar tu nu cânti ? Ian te uită, drăcia dracului ! Rabdă mai bine, pînă încep și eu... Pe urmă ne-om pune și-om cânta amîndoi. Vrei ?

Am primit firește, și când îmi venea să cânt, mă mulțumeam numai să fluier. Dar uneori uitam și începeam să îngîn încetișor cîte o melodie, în timp ce frămîntam coca și-o așezam în forme. Konovalov trăgea cu urechea, mișca din buze și peste cîtva timp îmi amintea făgăduiala. Uneori, însă, îmi striga brutal :

— Lasă ! Nu mai dondăni !

Intr-o zi am scos din cufărul meu o carte și m-am așezat lîngă fereastră să citesc.

Konovalov ațipise, lungit pe lada cu aluat, dar foșnetul paginilor pe care le întorceam lîngă urechea lui îl făcu să deschidă ochii.

— Despre ce scrie cartea ?

Cartea era *Oameni din Podlipnaia*¹.

— Citește cu glas tare, hai !..., se rugă el.

Am început să citesc, cocoțat pe prichiciul ferestrei, iar Sașa se așezase pe ladă și asculta cu capul sprijinit de genunchii mei. Uneori mă uitam peste pagina cărții la chipul lui și-i întîlneam privirea. Mi-au rămas pînă astăzi în amintire ochii aceia larg deschiși, atenți, plini de o adîncă încordare... Gura îi era și ea întredeschisă, lăsînd să se vadă două șiruri de dinți albi și frumoși. Sprîncenele ridicate în sus, culele arcuite pe fruntea-i înaltă, brațele încolăcite

¹ Roman de Feodor Mihailovici Reșetnikov (1841—1871), scriitor realist rus.

peste genunchi, toată înfățișarea lui neclintită, încordată, mă însuflețea și mă sileam să-i împărtășesc cît mai lămurit, cît mai plastic, povestea tristă a lui Sîsoiko și a lui Pila¹.

Pînă la urmă, obosit, am închis cartea.

— Asta-i tot ? , întrebă în șoaptă Konovalov.

— Mai puțin de jumătate...

— Ai să mi-o citești toată ?

— Dacă vrei ?

— Eh ! Își strînse capul în palme și se legănă pe ladă. Voia să spună ceva, deschidea și închidea gura, sufla ca din foale și închidea ochii aproape cu totul. Nu mă așteptasem la un asemenea efect și nu-i înțelegeam tîlcul.

— Ce frumos citești !, rosti el în șoaptă . Pe voci diferite... toți parcă-s vii... Aprosika ! Pila... ce nătărași ! Îmi venea să rîd ascultînd... Și ce are să fie mai departe ? Unde se duc ? Doamne-Dumnezeule ! Păi toate astea sînt adevărate ! Sînt oameni adevărați... țărani, toată ziua !... Și parcă-s vii și glasurile, și mutrele... Ascultă, Maxim ! Punem pîinea în cuptor și citești mai departe !

Am pus pîinea în cuptor, am pregătit rîndul următor de pîini și, iarăși, o oră și patruzeci de minute i-am citit din carte. Apoi, încă o pauză : pîinea era coaptă, am scos-o, am pus alt rînd la cuptor, am mai frămîntat altă cocă, am mai făcut plămădeală... Toate, într-o grabă înfrigurată și aproape în tăcere.

Cu sprîncenele încruntate, Konovalov îmi arunca din cînd în cînd ordine scurte și se grăbea, grozav se mai grăbea...

Spre dimineață isprăvisem cartea, îmi simțeam limba în gură ca o bucată de lemn.

¹ Personaje din romanul *Oameni din Podlipnaia*.

Călare pe un sac de făină, Konovalov mă privea cu ochi ciudați și tăcea, proptindu-și mâinile pe genunchi...

— E frumos ?, l-am întrebat.

Își scutură capul, închizînd ochii, apoi vorbi iarăși în șoaptă :

— Cine a scris asta ? În ochii lui lucea o încîntare ce nu poate fi zugrăvită și fața i se învăpăiase deodată de atîta însuflețire.

I-am spus cine scrisese cartea.

— Ce om ! Știa să le zică ! Te trec fiorii, nu alta ! Te pătrunde pînă-n fundul sufletului, atît de viu e totul. Dar scriitorul... ce a primit pentru asta ?

— Cum adică ?

— Ei, de pildă, i s-a dat vreo răsplată sau mai știu eu ce ?

— Dar pentru ce să i se dea o răsplată ?, m-am mirat.

— Cum adică pentru ce ? Cartea-i și ea... ca un fel de proces-verbal polițienesc... Lumea o citește... judecă ! Pila, Sîsoiko... Oameni sînt ori ba ?... La toți li se face milă de dînșii... Popor amarît. Ce viață mai are și el ? Și...

— Ei...

Konovalov mă privi fîstîcit și rosti cu sfială :

— Trebuie să se dea vreo hotărîre. Doar sînt oameni, trebuiesc sprijiniți.

Ca răspuns, i-am ținut o conferință întregă... Dar, vai ! n-a avut efectul așteptat.

Konovalov stătu îngîndurat, cu capul în piept, oftînd și legănîndu-și trupul fără să mă-nterupă cu o singură vorbă. Pînă la urmă, am obosit și am tăcut.

Konovalov ridică fruntea și mă privi dezamăgit.

— Care va să zică nu i s-a dat nimic ?, mă întrebă.

— Cui ?, am vrut să aflu, uitînd de Rešetnikov.

— Scriitorului ăstuia.

Nu i-am răspuns, înciudat pe acest ascultător care, de bună seamă, n-avea stofă în el pentru rezolvarea unor probleme de importanță mondială.

Fără să mai aștepte răspunsul meu, Konovalov luă cartea în mîna, o răsuci cu băgare de seamă, o deschise, o închise, apoi, oftînd adînc, o puse la loc.

— Cîta înțelepciune, Doamne !, vorbi el cu jumătate glas. Scrie omul o carte... hîrtie, cu niște puncte pe ea și nimic altceva. A scris și... a murit ?

— A murit, i-am răspuns.

— A murit, dar cartea a rămas și oamenii o citesc. Se uită omul în carte și rostește feluritele vorbe care-s scrise acolo. Iar tu ascuți și înțelegi : au trăit pe lume niște oameni — Pila, Sîsoiko, Aprosika... Și te cuprinde mila de ei, măcar că nu i-ai văzut niciodată și că nu sînt nimic pentru tine ! Pe străzi umblă poate zeci de oameni vii la fel cu dînșii, și tu îi vezi, dar nu știi nimic despre ei... Și nici nu-ți pasă de ei... trec, trec, înainte... Iar de cei din carte ți-e milă de ți se rupe inima... Cum să-ți lămurești treaba asta ?... Și scriitorul a murit, care va să zică așa, fără nici o răsplată ? Nu i s-a dat nimic ?

M-am infuriat și i-am povestit despre recompensele scriitorilor...

Konovalov mă asculta, holbînd ochii buimăcit și plescăind din buze a compătimire.

— Așa-i rînduiala !, suspină el din adîncul pieptului ; își mușcă mustața stîngă și mîhnit își lăsă capul în piept.

I-am povestit atunci despre rolul fatal al cîrciumii în viața literatului rus, despre talentele mari și sincere care au pierit din pricina băuturii — singura mîngîiere în viața lor plină de greutate.

— Cum ? Cad oare în patima băuturii și asemenea oameni ?, mă întrebă Konovalov în șoaptă. Ochii lui larg deschiși exprimau neîncredere în spusele mele,

spaimă și milă de acei oameni. Beau! Cum așa?... după ce au scris cartea se pun pe beție?

După părerea mea întrebarea era nelalocul ei și n-am răspuns nimic.

— Firește, după!, hotărî Konovalov. Trăiesc și cercetează viața, adună în ei durerea altora. Au pesemne altfel de ochi... Și inimă de asemenea... După ce-au cercetat îndeajuns viața, îi cuprinde amarul... Și își toarnă amarul în cărți... Dar atîta n-ajută, pentru că inima li-i atinsă, iar din inimă nu scoți jalea, nici arzînd-o cu focul... Rămîne s-o îneci cu votcă. De aceea și beau... Așa este?

Eram de părerea lui, ceea ce păru că-i dă curaj.

— Ei, dar pe bună dreptate, oamenii aștia ar trebui răsplătiți pentru ce scriu, continuă el să dezvolte, după închipuirea sa, psihologia scriitorilor. Nu-i așa? Pentru că dînșii înțeleg mai mult decît înțeleg alții și arată feluritele neorînduiri. Să mă iau pe mine, de pildă. Ce sînt eu? Un golan, un salahor, un bețiv, un om de nimic, ros de stricăciune. Viața mea n-are nici un rost. De ce trăiesc pe pămînt și cui îi sînt de vreo trebuință, dacă e să vorbim drept? N-am nici colțul meu, nici nevastă, nici copii și nici nu simt nevoia de așa ceva. Trăiesc, tînjesc... Pentru ce? Nici eu nu știu... Sufletul meu nu și-a găsit o cale, mă înțelegi? Cum să spun asta? N-am scînteia aceea în suflet,... tărie, sau cum să-i zic? Ei, ce mai! Îmi lipsește ceva, asta e! Mă înțelegi? Și iacă, trăiesc și caut acel ceva, tînjesc după el, dar ce anume este, — nu știu...

Mă privea, ținîndu-și capul în mîini, și pe chipul lui se citea frămîntarea gîndurilor care-și căutau o rostire mai lămurită.

— Ei, și mai departe?, l-am iscodit.

— Mai departe?... N-aș putea să-ți spun... Dar mă întreb, dacă vreun scriitor m-ar fi cercetat cu

luare-aminte, ar fi putut oare să-mi tălmăcească viața? Tu ce crezi?

Credeam că eu însumi eram în stare să-i tălmăcesc viața și m-am apucat îndată de treaba asta, după părerea mea, ușoară și limpede.

I-am vorbit despre condiții și mediu, despre inegalitate, despre oamenii-victime ale vieții și despre oamenii-stăpîni ai vieții.

Konovalov mă asculta cu luare-aminte. Ședea în fața mea cu obrazul sprijinit în palmă, ochii lui mari, albaștri, larg deschiși, îngîndurați și inteligenți, păreau că se împăienjenesc treptat de o ceață ușoară; cutele i se săpau tot mai adînc pe frunte, s-ar fi zis că-și ține răsufarea, cuprins de dorința să prindă înțelesul deplin al vorbelor mele.

Toate acestea mă măguleau. Îi zugrăveam cu aprindere viața lui și-i dovedeam că el n-are nici o vină, dacă este cum este. El era o victimă nenorocită a împrejurărilor, o ființă prin natura ei, egală în drepturi cu ceilalți dar coborîta de un lung șir de nedreptăți istorice, la gradul de zero social. Mi-am încheiat discursul spunînd:

— N-ai de ce să te învinuiești! Ai fost obijduit... El tăcea fără să-și ia ochii de la mine; vedeam cum se înfiripă în ochii aceștia un zîmbet bun și luminos și așteptam cu nerăbdare să văd cum va răspunde la vorbele mele.

Konovalov rîse blînd și, întinzîndu-se spre mine cu o mișcare domoală și feminină, îmi puse mîna pe umăr.

— Cu cîtă ușurință povestești tu, măi frate! Și de unde știi tu toate treburile astea? Din cărți? Multe ai mai citit se vede. Eh, dacă aș putea să citesc și eu atîta!... Dar mai cu seamă, cu grozavă milă de oameni vorbești... Pentru întîia oară aud asemenea vorbe. E de neînchipuit! Toți oamenii se învinuiesc

unii pe alții de necazurile lor, iar tu învinuiești viața, orînduirea. După cum zici se vede treaba că omul însuși nu-i vinovat de nimic, ci de-o pildă, i-a fost scris în viață să fie vagabond și de aceea e vagabond. Cît despre pușcăriași, ce ciudată-i judecata ta ! Fură pentru că n-au de lucru și trebuie să mănînce... Cîtă tristețe-i în tot ce spui tu ! Se vede că ești milos !...

— Stai, îi zisei, ești ori nu de aceeași părere cu mine ? E adevărat ori nu ce-am spus ?

— Tu știi mai bine dacă este adevărat ori nu ; tu știi carte... Cît privește pe alții s-ar putea să fie adevărat... Dar dacă e să vorbim despre mine...

— Atunci ?

— Ei, eu sînt mai altfel decît alții... Cine e de vină că beau ? Pavelka, frate-meu, nu bea și are la Perm o brutărie proprie. Iar eu lucrez mai bine decît el și totuși sînt o haimana și un bețiv, și n-am nici un rost, nici o parte... Și doar avem aceeași mamă ! El e și mai tînăr decît mine. Încît se vede că în mine este ceva care nu-i cum trebuie. Înseamnă că eu nu m-am născut ca tot omul. Singur ai spus că toți oamenii sînt la fel. Eu unul îs din altă plămădeală... Și nu numai eu, sîntem mulți din ăștia. Sîntem altfel decît ceilalți... nu ne găsim locul în nici o rînduială. E nevoie de un alt catastif pentru noi... și de alte legi... legi cumplit de aprige, ca să fim stîrpiți din viață ! Pentru că nu se vede nici un folos de pe urma noastră, iar noi facem totuși umbră pămîntului și stăm în calea celorlalți... Cine e vinovat față de noi ? Noi singuri sîntem vinovați. Pentru că n-avem bucurie de viață și nu ne pasă de noi înșine...

Omul acesta vîrstnic, cu ochi senini de copil, se excludea cu inima ușoară din viață, categorisindu-se printre oamenii netrebuincioși și deci hărăziți să fie stîrpiți ; o făcea cu atîta tristețe surîzătoare încît eram cu adevărat uluit de această auto-umilire pe

care n-o mai întîlnisem pînă atunci la vagabonzi ca el, creaturi, îndeobște, rupte de toate, dușmănoase față de orice și gata să reverse asupra tuturor scepticismul lor înrăit. Nu întîlnisem decît oameni care dădeau întotdeauna vina pe tot ce-i înconjura și se plîngeau de toate, îndîrjindu-se cu încăpăținare să îndepărteze de ei nenumăratele dovezi de netăgăduit care le răsturnau încercările stăruitoare de a se scoate basma curată ; toți aruncau întotdeauna eșecurile lor pe seama soartei neînduplecate, sau a oamenilor haini... Konovalov nu învinuia soarta și nu pomenea despre oameni. De tot vălmășagul vieții lui personale nu era vinovat decît el însuși și cu cît mai stăruior căutam să-i dovedesc că e „victima mediului și a condițiilor“, cu atît mai îndărătnic se înverșuna să mă convingă de vinovăția lui față de sine însuși pentru nenorocita lui soartă... Era ceva original, dar mă înfuria. Iar el simțea plăcere biciuindu-se ; căci plăcere lucea în ochii lui, atunci cînd îmi striga cu vocea-i sonoră de bariton :

— Fiecare om e stăpîn pe sine și nimeni nu este vinovat dacă sînt un ticălos !

În gura unui om cult, asemenea cuvinte nu m-ar fi mirat, deoarece nu există boală care să nu poată fi găsită în acel complex psihic atît de încîlcit denumit „intelectualul“. Dar din gura unui vagabond — cu toate că și acesta este un intelectual printre făpturile obijduite de soartă, goale, flămînde și înrăite, jumătate oameni, jumătate fiare, care umplu văgăunile murdare ale orașelor —, din gura unui vagabond era ciudat să auzi asemenea vorbe. Trebuia să admit că, într-adevăr, Konovalov era mai altfel decît ceilalți, dar nu vroiam.

Ca înfățișare, Konovalov, era pînă în cele mai mici amănunte cel mai tipic vagabond, dar cu cît îl cercetam mai bine, cu atît mai mult mă incre-

dințam că am de-a face cu o varietate menită să-mi răstoarne păreri despre oamenii aceștia, care de mult ar trebui să fie socotiți ca o clasă socială și care merită într-adevăr atenție, fiind dornici și însetați de adevăr, înrăiți și de loc proști...

Discutam deci tot mai aprins.

— Ia stai, strigam eu, cum poate un om să se țină pe picioare, când din toate părțile năvălesc peste el forțele întunericului ?

— Proptește-te mai tare !, enunța preopinentul meu, înfierbîntîndu-se și scînteind din ochi.

— Dar pe ce să te proptești ?

— Găsește-ți un reazăm și proptește-te !

— Dar tu de ce nu te-ai proptit ?

— Bine, ți-am spus doar, om anapoda ce ești, că eu singur sînt vinovat de soarta mea !... Nu mi-am găsit acel reazem. Caut, tînjesc, dar nu-l pot afla !

Trebuia totuși să avem grijă de pîine și ne apucărăm de lucru, continuînd să ne demonstrăm unul altuia cît de întemeiate sînt păreri fiecăruia. Nu ne-am demonstrat, firește, nimic și isprăvind cu lucrul, înfierbîntați, ne-am culcat.

Kanovalov se lungi pe dușumea și adormi repede. Culcat pe sacii cu făină, priveam de sus în jos la omul acela bărbos, cu trupu-i puternic de voine, lungit pe o rogojină aruncată lîngă ladă. Mirosea a pîine caldă, a cocă acrită, a bioxid de carbon... Se lumina de ziuă ; prin geamurile acoperite cu un strat de pulbere de făină se zărea cerul cenușiu. O căruță huruia, un cioban cînta undeva din fluier, adunîndu-și turma...

Kanovalov sforăia. Mă uitam cum se ridică pieptul lui lat și chibzuiam la diferitele mijloace de a-l converti cît mai grabnic la credința mea ; n-am găsit însă nimic și am adormit.

Ne-am sculat după un somn scurt, am făcut plă-mădeală, ne-am spălat și ne-am așezat pe ladă să bem ceai.

— Mai ai vreo carte ?, întrebă Kanovalov.

— Am...

— Mi-o citești ?

— Da, sigur...

— Strașnic ! Știi ceva ? Stau aici vreo lună, iau bani de la patron și jumătate ți-i dau ție !

— Pentru ce ?

— Să cumperi cărți... Cumpără pentru tine, care-ți plac, și cumpără-mi și mie, măcar două. Pentru mine, din cele despre mujici. În felul lui Pila și Sî-soiko... Dar știi, să fie scrise cu simțire, nu așa, de mîntuială... Sînt cîte unele... vorbe goale și atît ! Panfilka și Filatka ; au și o poză pe deasupra, o prostie. Poșehonieni¹, fel de fel de basme. Nu-mi place așa ceva. Nu știam că se află și cărți de astea, cum ai tu.

— Vrei despre Stenka Razin ?

— Despre Stenka ? E frumos ?

— Nu se poate mai frumos...

— Ad-o încoa' !

Peste puțină vreme îi citeam *Răscoala lui Stenka Razin* de Kostomarov. La început însă această izbită monografie, aproape un poem epic, nu-i plăcu bărbosului meu ascultător.

— Dar de ce oamenii nu vorbesc aici între ei ?, mă întrebă, uitîndu-se în carte.

Cînd l-am lămurit de ce nu vorbeau, căscă și vru să-și ascundă căscatul, dar, neizbutind, mă privi încurcat și mă îndemnă cu un aer vinovat :

— Citește, nu-i nimic ! Am spus doar așa...

¹ Se referă la *Poșehonia de altădată* de M. E. Saltîkov-Șcedrin.

Dar pe măsură ce istoricul zugrăvea cu penel de artist figura lui Stepan Timofeevici și pe măsură ce „cneazul oamenilor slobozi de pe Volga“ se desprindea din paginile cărții, Konovalov se transfigura. Până atunci plictisit și indiferent, cu ochii împăienjeniți de o leneșă toropeală, îmi apăru treptat și pe neobservate într-o lumină nebănuț de nouă. Stînd pe ladă în fața mea și cuprinzîndu-și genunchii cu mîinile, își proptise bărbia deasupra, astfel că barba îi acoperea picioarele și mă privea cu ochii lacomi, care ardeau straniu sub sprîncenele încruntate. Nu mai păstra nici un dram din naivitatea aceea copilărească ce mă uimise, și toată simplitatea și blîndețea aceea feminină care se potrivea atît de bine ochilor săi albaștri și buni — acum întunecați și îngustați — dispăruseră fără urmă. Era ceva de leu, ceva năvalnic, în trupul lui strîns într-un ghem de mușchi. Mă opriam din citit.

— Citește, îmi spuse încet, dar apăsător.

— Ce-i cu tine ?

— Citește !, repetă el și în glasul lui se simțea rugămintea și îndîrjire totodată.

Am citit mai departe, aruncîndu-i din cînd în cînd o privire și am văzut cum se aprindea tot mai mult. Din el radia ceva care mă ațîța și mă îmbăta — un fel de abur fierbinte. Și iată-mă ajuns la episodul unde Stenka e prins.

— L-au prins !, strigă Konovalov.

Durere, obidă, mîine sunau în exclamația lui.

Broboane de sudoare i-au apărut pe frunte și ochii i se dilatău în chip ciudat. Surescitat, sări de pe ladă, se opri în fața mea, înalt și îmi puse mîna pe umăr, vorbind tare și grăbit :

— Stai ! Nu citi !... Spune-mi ce are să fie acum ? Nu, să nu-mi spui ! Îl omoară ? Hai ? Citește repede, Maxim !

Ai fi putut crede că el, Konovalov, și cu Frolka era fratele lui Razin. Părea că legături de sînge, de nezdruncinat, care nu se răciseră timp de trei veacuri, îl înfrățeau pe acest hoinar cu Stenka, și că hoinarul, cu toată puterea trupului său viu și vînjos, cu toată patima sufletului său, mereu tînjind după un „reazim“, simțea durerea și mînia șoimului slobod, încătușat cu trei sute de ani în urmă.

— Citește odată, pentru Dumnezeu !

Citeam înfierbîntat, cu emoție, simțind cum îmi bate inima și trăind laolaltă cu Konovalov durerea lui Stenka. Și iată că ajunserăm la tortură...

Konovalov scrișnea din dinți și ochii lui albaștri scăpărau ca jarul. Se prăvălise peste umerii mei și nu-și lua ochii de la carte. Răsuflarea îi era șuierată, șuvițe de păr îi căzuseră peste pagini. Scuturam capul să-l dau la o parte. Konovalov observă și-mi puse pe creștet palma-i grea.

„Atunci Razin scrișni atît de tare din dinți, încît îi scuipea jos odată cu sîngele...“

— Ajunge !... La dracu !, strigă Konovalov și, smulgîndu-mi cartea din mîini, o trînti cu putere de pămînt, apoi se tolăni și el pe jos.

Plîngea, și pentru că îi era rușine de lacrimile lui, scotea un fel de muget, ca să nu hohotească. Își sprîjinise capul de genunchi și plîngea, ștergîndu-și ochii de pantalonii murdari, de dril.

Ședeam pe ladă în fața lui și nu știam ce să-i spun ca să-l liniștesc.

— Maxim !, grăi Konovalov, stînd pe jos. E groaznic ! Pila... Sîsoiko. Apoi Stenka... hai ? Ce soartă !... Și cum și-a scuipeat el dinții !... Hai ?

Se cutremură din tot trupul.

Rămăsese impresionat mai cu seamă de dinții scuipeți de Stenka ; mereu strîngea nervos din umeri și vorbea despre asta.

Amîndoi eram parcă amețiți sub înrîurirea tabloului crud și chinuitor al torturii, care ni se înfățișa ochilor.

— Să-mi mai citești odată, auzi ?, căuta să mă înduplece Konovalov, ridicînd de jos cartea și întinzîndu-mi-o.

— Arată-mi unde stă scris aici despre dinți ?

Îi arătai, și el își aținti ochii pe rîndurile acelea.

— Chiar așa e scris : „Și-a scuipat dinții odată cu sîngele“ ? Dar literele sînt la fel ca toate celelalte... Doamne. Cît trebuie să-l fi durut, nu ? Pînă și dinții... iar la urmă ce o să mai fie ? Îl omoară ? Ha ! Slavă ție Doamne, tot o să-l omoare pînă la sfîrșit !

Își exprimase această bucurie cu atîta patimă și cu atîta mulțumire în ochi, încît m-am cutremurat văzînd cît de nemărginită era mila care dorea atît de aprig moartea chinuitorului Stenka.

Toată ziua a trecut pentru noi într-o ceață ciudată ; vorbeam mereu despre Stenka, ne aminteam de viața lui, de cîntecele alcătuite despre el, de chinurile sale. De vreo două ori, Konovalov începu să cînte cu vocea-i sonoră de bariton, dar își curmă îndată cîntecul.

Din ziua aceea ne-am simțit și mai apropiați unul de altul.

I-am mai citit de cîteva ori *Răscoala lui Stenka Razin*, *Taras Bulba* și *Oameni sărmani*. Taras de asemenea îi plăcu mult ascultătorului meu, dar nu izbuti să adumbrească impresia vie lăsată de cartea lui Kostomarov. Pe Makar Devuşkin și pe Varia¹, Konovalov nu-i înțelegea. I se părea doar caraghios limbajul din scrisorile lui Makar, iar față de Varia avea o atitudine sceptică.

¹ Personaje din *Oameni sărmani* de F. M. Dostoievski.

— Ia te uită cum se mai linguşește pe lîngă bătrîn ! Pehlivanca !... Iar el — ce mai momîie ! Lasă, Maxim, încîlceala asta ! Ce rost are ? El îi scrie ei, ea — lui... Strică hîrtia... mînca-i-ar boala ! Nici de milă, nici de rîs ; pentru ce a fost scrisă cartea asta ?

Îi aminteam de *Oameni din Podlipnaia*, dar el nu era de acord cu mine.

— Pila și Sîsoiko sînt după alt calapod ! Sînt oameni vii, trăiesc, se zbat... dar ăștia ? Scriu răvașe... apă de ploaie... nici nu-s oameni, ci doar așa, plămîiri. În schimb, Taras și Stenka, să-i pui împreună... Ptii ! Ce treabă ar mai fi făcut amîndoi. Atunci și Pila, și Sîsoiko ar mai prinde nițel curaj, nu ?

Nu putea să-i orînduiască în timp și, în închipuirea lui, toți eroii săi favoriți trăiseră în aceleași vremuri, numai că doi dintre ei erau de prin Usolie, unul trăia prin Ucraina, altul pe Volga... Cu greu am izbutit să-l conving că dacă Pila și Sîsoiko ar fi luat-o la vale pe Kama, niciodată nu s-ar fi întîlnit cu Stenka, iar dacă acesta „ar fi întins-o peste Don, spre Ucraina“, nu l-ar fi mai găsit acolo pe Taras Bulba.

Konovalov se necăji cînd înțelese cum stau lucrurile. Am încercat să-i prezint și răscoala lui Pugaciov, curios să văd care va fi atitudinea lui față de Emelka. Lui Konovalov nu-i plăcu Pugaciov.

— Uf, pungaș blestemat — ia te uită ! Se acoperă cu numele țarului și tulbură oamenii... Pe cîți i-a nenorocit, cîinele !... Stenka ? Asta-i altceva, frate. Iar Pugaciov — o lindină, nimic mai mult. Mare scofală ! Ia vezi, n-or mai fi fiind cărți în felul lui Stenka ? Caută... Iar pe molîul cela de Makar, dă-l încolo — nu face două parale. Mai bine mai citește-mi o dată cum l-au ucis pe Stepan...

În zilele de sărbătoare, plecam cu Konovalov peste rîu în luncă. Luam cu noi puțină votcă, pîine, o carte

și porneam dis-de-dimineată „la aer curat“, cum numea Konovalov aceste excursii.

Ne plăcea mai ales să ne ducem la „sticlărie“. Așa se numea, cine știe de ce, o clădire, care se afla în câmp, nu departe de oraș. Era o casă de piatră, cu două caturi, cu acoperișul prăbușit, cu ramele ferestrelor sparte, cu subsolurile pline toată vara de noroi dospit, care împrăstia o duhoare grea. Cenușiu-verzaie, pe jumătate dărîmată, sfrijită parcă, hardughia privea din câmp spre oraș cu orbitele întunecoase ale ferestrelor mutilate și părea un schilod urgisit de soartă, aruncat afară din oraș, jalnic și trăgînd să moară. Cînd veneau apele mari, zidurile erau din an în an tot mai măcinate de puhoai; totuși, căptușită din acoperiș pînă-n temelie cu o crustă verde de mucegai, hardughia mai supraviețuia, neclintită, împresurată de smîrcurile, care o fereau de vizitele prea dese ale poliției; supraviețuia și, măcar că n-avea acoperiș, slujea de adăpost pentru feluriți oameni îndoielnici și fără căpătii.

Se aflau totdeauna mulți la număr pe acolo; zdrențăroși, flămînzi, temîndu-se de lumina soarelui, trăiau în acea ruină ca niște bufnițe. Konovalov și cu mine eram oaspeți bineveniți printre dînșii, fiindcă și el și eu, plecînd de la brutărie, luam cîte o pîine albă, cumpăram pe drum un sfert de votcă și un coș întreg de gustări „calde“ — ficat, bojoci, inimă, burtă. Cu două-trei ruble ofeream o gustare foarte sățioasă „oamenilor de la sticlărie“ cum îi numea Konovalov.

Dînșii ne plăteau pentru ospătare cu povestiri, în care adevărul înfricoșător, zguduitor, se împletea fantastic cu minciuna cea mai naivă. Fiecare povestire ni se înfățișa ca o horbotă, în care precumpăneau firele negre — acestea erau adevărul — și se nimereau, ici-colo, fire de culori vii — minciuna. Această horbotă se lăsa peste creier și peste inimă, le apăsa du-

ros pe amîndouă, strîngîndu-le în împletitura ei aspră, cu desene chinuitor de variate. „Oamenii de la sticlărie“ ne iubeau în felul lor — eu le citeam din felurite cărți și aproape întotdeauna mă ascultau atenți și îngîndurați.

Rămîneam uimit în fața profunde cunoașteri a vieții, pe care o descopeream la acești oameni aruncați peste bord și ascultam cu nesaț povestirile lor, iar Konovalov îi asculta pentru a combate filozofia povestitorului și pentru a mă atrage și pe mine în discuție.

După ce asculta pe cîte un individ — îmbrăcat fistichiu, care vedeai cît de colo că trebuie să fie un mare pișicher — istorisindu-și povestea vieții și a căderii sale, poveste care mai totdeauna avea caracterul unei pledoarii de dezvinovățire și de apărare, Konovalov zîmbea îngîndurat și clătina a împotrivre din cap. Omul observa.

— Nu crezi, Liosa?, exclama povestitorul.

— Cred... Cum se poate să nu-l crezi pe om! Chiar dacă vezi că minte, crede-l, ascultă și caută să înțelegi de ce minte. Uneori minciuna îl talmăcește pe om mai deplin decît adevărul... Și la urma urmei ce fel de adevăr are de spus fiecare despre sine? Cel mai scîrnăv!... Dar de mințit, se poate minți frumos... Nu-i așa?

— Așa-i, încuviință povestitorul. Atunci de ce ai clătinat din cap?

— De ce? Pentru că tu nu judeci drept. Povestești așa încît s-ar crede că nu tu ți-ai rînduit viața, ci niște vecini, oameni străini, niște drumeți. Dar tu unde ai fost în timpul acela? Și de ce n-ai pus nici o împotrivre ursitei tale? Și cum se face că noi toți ne plîngem de oameni, în vreme ce și noi înșine sîntem tot oameni? Înseamnă că și de noi se pot plînge alții.

Nu ne lasă să trăim ; atunci nici noi nu lăsăm pe alții să trăiască, nu-i așa ? Cum să talmăcim asta ?

— Trebuie să se rînduiască viața așa, ca să fie loc destul pentru toți și nimeni să nu stingherească pe nimeni, a sunat răspunsul.

— Și cine trebuie să rînduiască astfel viața ?, întreabă Konovalov triumfător și, temîndu-se să nu i-o ia altul înainte, răspunse tot el deîndată : Noi ! Noi singuri ! Dar cum să rînduim viața pentru toți, cînd nu sîntem în stare și cînd am scrîntit-o chiar cu viața noastră ? Va să zică, fraților, înseamnă că sprijinul nostru tot noi sîntem ! Atîta doar, că se știe ce mare scofală e de capul nostru...

Oamenii îl combăteau, găsindu-și scuze, dar el își apăra înverșunat părerea ; nimeni nu este vinovat față de dînșii, fiecare este vinovat față de sine însuși.

Era neînchipuit de greu să-l miști de pe această poziție și era greu să înțelegi părerea lui despre oameni. Pe de o parte și-i închipuia în măsură să-și rînduiască o viață liberă ; pe de alta îi vedea ființe slabe, nepătincioase, și cu totul incapabile de altceva decît să se plîngă unii de alții.

Adesea asemenea dezbateri, iscate pe la amiază, se sfîrșeau aproape de miezul nopții și ne înapoiam de la „sticlărie” pe întuneric, înotînd în noroi pînă la genunchi.

Odată era cît pe ce să ne înecăm într-o mlaștină ; altă dată am nimerit într-o razie și am înnoptat la secție împreună cu vreo douăzeci de prieteni de la „sticlărie”, care din punctul de vedere al poliției erau persoane suspecte. Uneori, n-aveam chef să filozofăm și plecam departe în luncă, dincolo de rîu, unde se găseau niște tauri mici, pline de pește mărunț, pripășit acolo de pe timpul cînd se revărsaseră apele. Pe malul unui astfel de iaz, printre hățisuri, aprindeam un foc, de care simțeam nevoie numai pentru că sporea fru-

musețea priveliștii și citeam o carte sau discutam despre viață. Uneori Konovalov mă îndemna dus pe gînduri :

— Maxim ! Hai să privim cerul !

Ne culcam pe spate și priveam în genunea albastră de deasupra noastră. La început, auzeam și foșnetul frunzișului din jur, și clipocitul apei în lac — simțeam pămîntul sub noi... Apoi, treptat, cerul albastru părea că ne soarbe spre el, pierdeam simțămîntul ființei noastre pămîntești și, desprinzîndu-ne parcă de sol, pluteam în întinsul cerului, într-o stare de semiconștiență și de contemplație, pe care căutam să n-o spulberăm cumva cu vreo vorbă, ori cu vreo mișcare.

Rămîneam așa ceasuri întregi și ne întorceam acasă, la lucru, înnoțiți și improspătați trupește și sufletește.

Konovalov iubea natura cu o dragoste adîncă, fără vorbe, și, ori de cîte ori se afla pe cîmp ori la rîu devenea blînd și duios, ceea ce-l făcea să semene și mai mult cu un copil. Din cînd în cînd, cu un suspin adînc, spunea, privind cerul :

— Eh... Tare-i frumos !

În această exclamație era întotdeauna un înțeles și un sentiment mai profund decît în metaforele retorice ale multor poeți care se extaziază mai degrabă pentru a-și menține faima de oameni înzestrați cu un subtil simț al frumosului, decît din sinceră admirație în fața frumuseții, nespuse de calde, a naturii.

Ca și toate celelalte, poezia își pierde sfînta-i simplitate cînd ajunge o profesie.

Zi după zi trecură două luni. În acest răstimp Konovalov și cu mine am vorbit despre multe și am citit mult. Îi citisem de atîtea ori *Răscoala lui Stenka*, încît putea să povestească fără șovăială, cu vorbele

sale, întreaga carte, pagină cu pagină, de la început pînă la sfîrșit.

Această carte ajunsese pentru dînsul ceea ce este cîteodată un basm minunat pentru un copil impresionabil. Dădea numele eroilor din carte obiectelor cu care avea de-a face, și cînd, într-o zi, o formă de pîine căzu de pe raft și se sparse, strigă necăjit și cu năduf :

— Eh, tu, voievod Prozorovski !

Pîinea care ieșea prost era poreclită Frolka, drojdia o denumise „gîndurile lui Stenka“, iar Stenka însuși era sinonimul a tot ce este excepțional, mare, nefericit și înfrînt.

În tot timpul acesta nu pomenise aproape nici o vorbă despre Kapitolina, a cărei scrisoare o citisem și îi întocmisem răspunsul chiar din prima zi a cunoștinței noastre.

Konovalov îi trimisese bani pe numele unui oarecare Filip, cu rugămintea să garanteze pentru fată la poliție, dar nu primise nici un răspuns, nici de la ea, nici de la Filip.

Și, pe neașteptate, într-o seară, cînd ne pregăteam să punem pîinea în cuptor, ușa bucătăriei se deschise și, din întunericul tindei mucedde de igrasie, se auzi o voce joasă de femeie, sfioasă și șăgalnică totodată :

— Scuzați...

— Pe cine căutați ?, am întrebat eu, în timp ce Konovalov, lăsînd jos lopata, își scărmană încurcat barba.

— Brutarul Konovalov aici lucrează ?

Femeia stătea acum în prag și lumina lămpii prinsă în tavan cădea drept pe capul ei îmbrobodit cu un tulpan alb de lînă. De sub tulpan privea o fețișoară rotundă, drăguță și cîrnă, cu obrazii bucălați, făcînd gropițe la zîmbetul buzelor pline și roșii.

— Aici !, am răspuns.

— Aici, aici !, spuse Konovalov cu o bucurie neașteptată, și cam prea gălăgioasă, aruncînd lopata și îndreptîndu-se cu pași mari spre musafiră.

— Sașenka !, se repezi ea în întîmpinarea lui, cu un oftat adînc.

Se îmbrățișară ; Konovalov fu nevoit să se aplece mult, ca să ajungă pînă la dînsa.

— Ei ? Cum ? De mult ? Va să zică așa ! Ești liberă ? Bine ! Vezi ? Ți-am spus eu !... Acum poți să ai și tu o cale în viață ! Mergi cu curaj !, întreba și răspundea de zor Konovalov, neclintindu-se din prag și fără să-și desprindă brațele care cuprindeau talia și gîtul femeii.

— Maxim... luptă-te singur pe ziua de azi, frate, că eu o să văd de partea femeiască... Unde ai tras, Kapa ?

— Am venit de-a dreptul aici, la tine...

— Ai-ici ? Aici nu se poate... aici se coace pîine și... nu se poate ! Patronul e un om din cale-afară de aspru. Trebuie să găsim pentru noapte ceva în altă parte... la han, să zicem. Hai să vedem !

Plecară. Am rămas să mă lupt singur cu pîinea și nu-l așteptam pe Konovalov să vie înainte de dimineață, dar spre marea mea mirare se înapoie după vreo trei ceasuri. Mirarea mea spori și mai mult cînd, aruncîndu-i o privire și așteptîndu-mă să-i văd chipul strălucind de bucurie, n-am văzut decît o față acră, plictisită și obosită.

— Ce-i cu tine ?, l-am întrebat, mirat nespus de această mutră a prietenului meu, cu totul nepotrivită împrejurării

— Nimic..., răspunse el abătut și, după ce tăcu un timp, scuiță cu năduf.

— Totuși ?..., am stărui.

— Ce-ți pasă?, rosti el în silă, întinzându-se cât era de lung pe ladă. Totuși... totuși... totuși e o muiere!

Cu greu am izbutit să capăt oarecare lămuriri de la el; pînă în cele din urmă mi le-a dat, cam în felul următor:

— Spun că-i muiere! Și dacă n-aș fi un prost, nu s-ar fi întîmplat nimic din toate acestea. Ai înțeles? Tu zici: și muierea e om! Firește, umblă în două picioare, nu mănîncă iarbă, vorbește, rîde, prin urmare nu-i vită. Și totuși, nu este o tovărășie pentru alde noi... De ce? Eh... nu știu! Simt că nu se potrivește, dar nu pot să înțeleg de ce... Uite, de pildă, unde bate Kapitolina: „Vreau, zice, să trăiesc cu tine, ca femeia ta. Vreau, zice, să fiu cîinele tău“... Ce prostie!... „Dar, fetiță dragă îi zic, prostuță ce ești; gîndește-te și tu! Cum să trăiești cu mine? Întîi și întîi am darul beției, al doilea — n-am nici un fel de casă, al treilea — sînt o haimana și nu pot trăi mereu într-același loc“... și multe altele de felul ăsta. Iar dînsa: „De beție nu-mi pasă! Toți meșteșugarii sînt bețivi și totuși au neveste: casa are să fie și ea, dacă ai să ai nevestă și atunci, zice, n-ai să mai fugi nicăieri“... Eu îi spun: „Kapa, cu așa ceva nu mă pot învoi... simt că nu știu să trăiesc o viață ca asta și nici n-am să învăț vreodată“. Iar dînsa: „Am să mă arunc, zice, în rîu!“ „Proasto!“ îi zic și numai ce începe să mă ia la sudălmii, dar ce înjurături! „Aiu-ritule, mutră neobrăzată ce ești, mincinosule, lungan afurisit“... Și dă-i și dă-i... așa s-a înfuriat pe mine, că eram gata s-o iau la goană. Pe urmă începe să plîngă. Plînge și mă dojenește. „De ce m-ai scos din locul acela, dacă n-ai nevoie de mine? De ce m-ai ademenit de acolo, zice, și unde să mă duc acum? Roșcovan prost ce ești“... Acuma, ce să fac cu dînsa?

— Într-adevăr, de ce ai scos-o de-acolo?, l-am întrebat.

— De ce? Asta-i bună! De milă! Cînd vezi un om că se îneacă în mocirlă nu ți se face milă? Dar să mă încure eu... și toate celelalte, asta nu! Asta nu pot s-o fac. Eu și familist! Dacă aș fi crezut că pot să mă rostuiesc în felul ăsta, m-aș fi hotărît de mult. De cîte ori n-am avut prilejul! Puteam să iau una cu zestre și... toate celelalte. Dar dacă este peste puterea mea, cum să fac un lucru ca ăsta? Dînsa plînge... firește... nu-i bine... Dar ce să fac? Nu pot!

Scutură capul ca pentru a întări acel amărît „nu pot“, se ridică de pe ladă și, răvășindu-și barba cu amîndouă mîinile, începu să umblă prin brutărie cu capul plecat și scuipînd în dreapta și în stînga.

— Maxim, vorbi el rugător și stînjedit, nu te-ai putea duce la dînsa, să-i spui într-un fel oarecare, de ce și pentru ce... Ia spune, nu? Du-te frate!

— Ce să-i spun?

— Spune-i tot adevărul!... Cică, nu poate omul! Nu-i făcut pentru așa ceva... Sau, uite ce să-i spui... spune-i că am o boală urîță!

— Dar asta nu-i adevărat!, i-am zis răzînd.

— M-da... Nu-i adevărat... Ar fi însă un motiv grozav de bun, nu? Uf, la dracu! Ce încurcătură! Ce să fac eu cu o nevestă?

La aceste cuvinte desfăcu brațele în lături cu atîta nedumerire și spaimă, încît apăru limpede ca lumina zilei, că, într-adevăr, n-avea ce face cu o nevestă! Și cu toate că felul lui de a vorbi era comic, latura dramatică a întregii istorii mă sili să mă gîndesc mai adînc la soarta fetei. Iar el umbla mai departe prin brutărie și vorbea mereu parcă de unul singur:

— Și nu mi-a mai plăcut de data asta: chiar de loc nu mi-a plăcut. Parcă mă-nghite, parcă mă trage undeva, ca o mlaștină fără fund. Eii, poftim, și-a găsit

dumneaei un soț pe plac ! Nu-i prea deșteaptă, dar de șireată e șireată fata !

În el vorbea fără îndoială instinctul de vagabond, năzuința veșnică spre libertate, la care fata atentase.

— Nu, nu mă las eu așa de ușor, cu una cu două !, exclamă el semeț. Odată mă înfurii și... ei, da ce la urma urmei ?, se opri în mijlocul brutăriei și zîmbi în sine, dus pe gânduri.

Urmăream toate schimbările de pe chipul lui întărit și căutam să ghicesc cam ce hotărîre va lua.

— Maxim ! Hai în Kuban ?!

La asta nu mă așteptasem. Aveam, în ce-l privește, anumite proiecte literaro-pedagogice : nutream speranța să-l învăț carte și să-i împărtășesc tot ce știam eu pe vremea aceea. Îmi dăduse cuvîntul că nu se va mai urni din loc pe tot timpul verii ; asta îmi ușura sarcina și acum, deodată...

— De data asta, ai cam luat-o razna !, răspunsei descumpănit.

— Da ce vrei să fac ?, întrebă el.

Am început să-i arăt că presiunile Kapitolinei nu erau chiar atît de grave pe cît își închipuia el și că ar trebuie să mai chibzuiască și să mai aștepte.

După cum se dovedi însă, n-a avut mult de așteptat.

Sporovăiam, așezați jos pe dușumea, în fața cuptorului, cu spatele la fereastră. Era aproape de miezul nopții, iar de la întoarcerea lui Konovalov trecuse vreo oră și jumătate-două. Deodată, în spatele nostru se auzi un zăngănit de geamuri sparte și un bolovan destul de greu căzu cu zgomot pe dușumea. Am sărit amîndoi speriați și ne-am repezit la fereastră.

— N-am nimerit !, țipă o voce pițigăiată. Am țintit prost. Altfel...

— M-merg-m !, mîrîia sfios o voce de bas. M-merg-m, țî-l scarmăn eu mai tîrziu.

Un rîs beat, isteric, sălbatic, venea prin fereastră spartă, zdrelindu-ți nervii.

— Ea e !, rosti Konovalov abătut.

Nu vedeam decît două picioare care atîrnau de pe trotuar în scobitura din fața ferestrei. Atîrnau și se bălăbăneau caraghios, lovind cu cîlcîiele în peretele de cărămidă al gropii, căutînd parcă un sprijin.

— M-merg-m odată ? hîrîi basul.

— Lasă-mă ! Nu mă trage, lasă-mă să-mi descarc amarul. Adio, Sașka ! Adio..., urmară apoi cîteva injurături destul de deochiate.

Apropiindu-mă de fereastră, o zării pe Kapitolina. Aplecîndu-se și sprijinindu-se cu mîinile de trotuar, căuta să vadă ce se petrece în brutărie. Părul ciufulit îi căzuse pe umăr și pe piept, broboada albă îi lucase într-o parte, pieptul bluzei era sfîșiat. Kapitolina era beată și se clătina sughițînd, suduind, țipînd isteric, tremurînd despletită, cu fața roșie de bețivancă scaldată în lacrimi.

Deasupra ei se plecaseră un bărbat înalt care, sprijinit cu o mîină de umărul femeii, iar cu cealaltă de zidul casei, mîrîia într-una :

— M-merg-m !...

— Sașka ! M-ai nenorocit... ține minte ! Blestemat să fii, tartore roșcovan. Să nu te bucuri nici un ceas de lumina zilei. M-ai făcut să trag nădejde... țî-ai bătut joc de mine, nemernicule... bine ! Ne socotim noi ! Te-ai ascuns, hai ? Țî-e rușine, spurcăciune... Sașka... drăguțule !

— Nu m-am ascuns..., rosti înăbușit Konovalov, apropiindu-se de fereastră și urcîndu-se pe ladă. Nu mă ascund... și degeaba te porți așa... Țî-am dorit numai binele ; credeam că-ți fac un bine și tu te-ai apucat, fără nici un rost, să...

— Sașka ! Mai bine omoară-mă !

— De ce te-ai îmbătat ? Știi tu oare ce-ar fi fost...
mîine ?

— Sașka ! Sașka ! Îneacă-mă !

— Aju-unge ! M-merg-m !

— Nemer-ricule ! De ce te-ai prefăcut că ești
om bun ?

— Ce e balamucul ăsta ? Ce-i cu voi ?

Fluieratul paznicului de noapte interveni în acest
dialog, îi puse capăt și se pierdu.

— De ce-am crezut în tine, afurisitule ?... plîngea
fata sub fereastră.

Apoi picioarele ei tresăriră, se smuci repede în sus
și se mistuiră în întuneric. Se auziră voci surde, sunete
înăbușite.

— Nu vreau la poliție ! Sa-așa ! urlă disperat fata.

Răsună tropăit greu de picioare. Fluierături, mîrîit
surd, țipete...

— Sa-așa ! Dra-agule !

Era ca un vaier de neîndurată schingiuire. Toate
aceste ecouri se depărtau de noi, se stingeau tot mai
înăbușit, mai slabe, pînă se risipiră ca un vis rău.

Zdrobiți de această scenă, care se desfășurase ului-
tor de repede, amîndoi priveam în bezna uliței și nu
ne puteam veni în fire după plînsetele, răcnetele, înju-
răturile, chemările la ordine și gemetele de durere.
Îmi aminteam unele crîmpeie și greu îmi venea să cred
că toate acestea se întîmplaseră îndeiaieva... Nemaipo-
menit de repede se isprăvisse drama aceea scurtă, dar
apăsătoare.

— Asta-i tot !..., glăsui Konovalov pe un ton neaș-
teptat de blajin și de simplu, ascultînd încordat liniș-
tea nopții întunecate, care-l privea tăcută și severă
prin fereastră.

— Cum m-a mai..., continuă el cîteva clipe mai
tîrziu, rămas în aceeași poziție pe ladă, în genunchi,

sprijinindu-se cu mîinile de pervazul ferestrei. A ni-
merit la poliție... beată... cu o caiafă după ea. Repede
a mai isprăvit-o !, suspină greu, coborî de pe ladă, se
așeză pe un sac, își cuprinse capul în palme, se legănă
un timp, apoi mă întrebă cu jumătate de glas :

— Lămurește-mă, Maxim, ce s-a întîmplat
acuma ?... Ce vină am eu în toată treaba asta ?

L-am lămurit. În primul rînd omul e dator să știe de
la început ce are de gînd să facă și de la început
trebuie să-și dea seama ce urmări ar putea să aibă
fapta sa. Toate acestea el nu le-a înțeles, nu le-a știut
și deci poartă singur toată vina. Eram furios împo-
triva lui : gemetele și țipetele Kapitolinei, mîrîitul
bețivului — toate mai stăruiau încă în urechile mele
și nu-mi îngăduiau să-mi cruț tovarășul.

Konovalov mă asculta cu fruntea plecată : cînd am
sfîrșit, o ridică, și pe fața lui am citit uimire și
spaimă :

— Asta-i bună !, exclamă el. Halal ! Ei... și ce are
să fie acum ? Hai ? Ce ? Ce să fac cu dînsa ?

În tonul acestor cuvinte străbătea o recunoaștere
atît de copilăros de sinceră a vinovăției sale față de
fata cu pricina și o nedumerire atît de descumpănită,
încît mi se făcu îndată milă de tovarășul meu și mă
gîndii că poate vorbisem prea aspru.

— De ce am scos-o din locul acela ?, se căia Ko-
novalov. Fir-ar să fie ! Ce-o fi gîndind acum despre
mine !... Mă duc la poliție, să pun o vorbă bună pen-
tru ea... o văd... mai știu eu... Îi spun ceva... Să
mă duc ?

I-am arătat că erau foarte puțini sortiți să iasă ceva
din întîlnirea lor ; ce ar fi avut să-i spună ? Și în afară
de asta femeia era beată și probabil dormea la ora
aceea.

Dar el ținea morțiș la hotărîrea lui.

— Mă duc. Totuși eu îi vreau binele... orice ai zice. Aia de acolo ce-s pentru ea? Mă duc. Tu vezi, aici... Mă-ntorc degrabă!

Își zvîrli șapca pe cap și, fără să-și mai pună încălțările, ieși repede din brutărie.

Mi-am isprăvit lucrul și m-am culcat, iar dimineața, cînd m-am trezit, m-am uitat ca de obicei spre locul unde dormea Konovalov; el nu venise încă.

S-a întors abia spre seară, posomorît și ciufulit; cute adînci îi brăzdau fruntea și un fel de ceață îi împăienjenea ochii albaștri. Fără să-mi arunce o singură privire, se apropie de lăzi, se uită la tot ce îndeplinisem în lipsa lui și, tăcut, se trînti pe dușumea.

— Ei, ai văzut-o?, îl întrebai.

— De-aia m-am și dus.

— Și?

— Nimic.

Era limpede: nu vroia să vorbească. Bănuind că mahmurela asta n-avea să dureze mult, nu-l mai plictisii cu întrebările. Tăcu tot restul zilei, aruncîndu-mi numai la nevoie cîteva vorbe scurte în legătură cu lucrul, plimbîndu-se prin brutărie cu capul în piept și cu aceiași ochi împăienjeniți cu care intrase pe ușă. Parcă se stinsese ceva în el; lucra încet și fără vlagă, cufundat în gînduri. Noaptea, cînd am băgat ultimul rînd de pîine în cuptor și nu ne-am culcat de teamă să nu se ardă, mă rugă:

— Mai citește-mi ceva despre Stenka.

Cum zugrăvirea torturii și execuția știam că-l emoționau îndeosebi, i-am citit anume episodul acesta. El asculta, întins neclintit pe dușumea cu fața în sus, și privea fără să clipească în bolta înnegrită de fum a tavanului.

— Și iacă, au isprăvit cu dînsul!, rosti iar Konovalov. Totuși pe vremea aceea puteai să trăiești. Erai slobod. Aveai încotro s-o apuci. Acum e liniște și su-

punere... dacă e să privești din afară, viața e tihnită de tot. Cărți, învățătură... și, totuși, omul trăiește fără apărare și nimeni nu-i poartă de grijă. N-are voie să păcătuiască, dar îi este cu neputință să nu păcătuiască... De aia pe uliți e ordine, iar în suflete e învîlmășeală. Și nimeni nu-l mai poate înțelege pe om.

— Da, cu Kapitolina cum stai, ia zi?, l-am întrebat.

— Cum?, tresări el. Cu Kapka?... S-a isprăvit... și făcu un gest hotărît.

— Așadar, ai isprăvit cu ea?

— Eu? Nu... ea singură a isprăvit.

— Cum?

— Cum nu se poate mai simplu. S-a întors de unde a plecat și nimic altceva. Numai că înainte nu bea, iar acum a început să bea... Scoate pîinea, eu mă culc.

În brutărie se lăsă liniște. Lampa fumega, din cînd în cînd trosnea închizătoarea sobei, și coaja pîinilor coapte, așezate pe rafturi, trosnea și ea. Pe stradă, în fața ferestrelor noastre, vorbeau paznicii de noapte. Din uliță mai răzbătea un sunet ciudat: poate scîrțîia vreo firmă, poate gemea cineva.

Am scos pîinea, m-am culcat, dar somnul nu venea. Ascultînd zvonurile nopții, stăteam întins cu ochii pe jumătate închiși. Deodată îl văd pe Konovalov că se scoală fără zgomot, se duce la raft, ia cartea lui Kostomarov, o deschide și o apropie de ochi. Vedeam bine chipul lui îngîndurat, urmăream cum își plimbă degetul peste rînduri, cum clatină din cap, cum întoarce foaia, se uită iarăși țînă la carte, apoi își mută privirea spre mine. Chipul lui tras și îngîndurat oglindește ceva straniu, încordat și întrebător și rămîne timp îndelungat întors spre mine, cu o înfățișare care-mi pare cu totul nouă.

N-am putut să-mi stăpînesc curiozitatea și l-am întrebat ce face.

— Credeam că dormi, se fîstîci el ; apoi se apropie de mine, ținînd cartea în mîină, se așeză și începu să vorbească dibuind cuvintele :

— Am vrut să te întreb ceva... Nu există oare o carte despre orînduirea vieții ? O învățătură cum să trăiești ? Ar trebui să ni se lămurească ; care fapte sînt rele și care nu prea... Mă tulbură, vezi, faptele mele... Fapta care la început mi se părea bună, pînă la urmă iese că-i rea. De pildă afacerea asta cu Kapa. Își trase adînc răsufarea și urmă rugător : Vezi, caută, poate că e vreo carte cu îndrumări despre faptele oamenilor ? Și citește-mi-o.

Cîteva minute de tăcere...

— Maxim !...

— Da !

— Cum m-a mai făcut cu ou și cu oțet Kapitolina !

— Ei, lasă, lasă... Ajunge !...

— Firește, acum la ce să mai vorbim... Dar spune-mi... avea dreptate ori nu ?...

Era o întrebare gingașă, dar după un timp de gîndire, am răspuns afirmativ.

— Uite, tot așa cred și eu... Avea dreptate..., în-gîină abătut Konovalov și tăcu.

Se învîrti mult timp pe rogojina lui, așternută de-a dreptul pe dușumea, se sculă de cîteva ori, fumă, se așeză sub fereastră, se culcă din nou.

Pînă la urmă am adormit și, cînd m-am deșteptat el nu mai era în brutărie. Se întoarse abia spre seară. Părea că-i acoperit de sus pînă jos cu un fel de praf, iar în ochii lui împăienjeniți înghețase o expresie neclintită. Își aruncă șapca pe raft, oftă și se așeză alături de mine.

— Unde ai umblat ?

— M-am dus s-o văd pe Kapa.

— Ei și ?

— S-a isprăvit, frate ! Ți-am spus doar...

— Pe cît se vede, nu-i nimic de făcut cu ființele astea..., încercăi eu să-i alin obida, vorbindu-i de puterea obișnuinței și despre tot ce se cădea să fie spus în asemenea cazuri. Konovalov tăcea îndîrjit, cu ochii în dușumea.

— Nu, nu-i asta ! Nu-i vorba de nici o putere ! Eu sînt o molimă, ce mai încolo-înceace... Nu mi-e dat să trăiesc pe lume. Împroșc otravă în jurul meu. Cum mă apropii de om, se și molipsește de mine. Și oricine ar fi, nu pot să-i aduc decît nenorocire... Dacă e să mă gîndesc — cui i-am adus eu vreo bucurie în toată viața mea ? Nimănui. Și am avut, doar, de-a face cu mulți și feluriți... Sînt un om putred...

— Astea-s prostii !

— Nu, așa este !... dădu din cap cu îndărătnicie.

Am încercat să-l îmbărbătez, dar cuvintele mele îi întăreau și mai vîrtos credința că n-avea nici un rost în viață...

Se schimbase deodată. Era îngîndurat, vlăguit, pierduse interesul pentru cărți, nu mai lucra cu rîvna de mai înainte, ci tăcut și morocănos.

În timpul liber se culca pe dușumea și privea cu încăpăținare în tavan. Fața i se veștejise, ochii pierduseră strălucirea lor limpede, copilărească.

— Cei-i cu tine, Sașa ?, îl întrebai.

— Mă încearcă beția, mă lămuri el. Ca mîine am să încep să torn votcă în mine... Mă arde pe dinăuntru... Știi, ca un fel de pojar. A sosit timpul... Să nu fi fost povestea aia, aș mai fi dus-o poate o vreme. Mă roade întîmplarea aceea... Cum se poate ? Am vrut să-i fac un bine și, deodată, iese cu totul anapoda ! Da, frate, grozavă nevoie e de-o rînduială a faptelor... Nu se poate născoci oare o lege, ca toți oamenii să purcedă la fapte într-un singur fel și să se poată înțelege unul pe altul ? Doar nu se poate trăi la

asemenea depărtare unul de altul ! Cum de nu înțeleg oamenii deștepti că trebuie să se facă o ordine pe pământ și oamenii să fie luminați fără greș ?... E-eh !

Muncit de gândurile sale despre nevoia ordinii în viață, nu mai asculta cuvântările mele... Am observat chiar că părea să se înstrăineze de mine. Într-o zi, după ce ascultase pentru a suta oară proiectul meu de reorganizare a vieții, se supără pe mine.

— Dă-o încolo !... Am mai auzit eu asta... Aici nu-i vorba de viață, ci de om ! Lucrul cel dintii este omul. Ai înțeles ? Și nimic altceva... După tine, s-ar zice că pînă cînd totul se va schimba, omul trebuie să rămîna tot așa cum e acum. Nu ! Pe el să-l schimbi mai întii, să-l îndrumezi... să faci așa ca să nu-i fie întuneric și strîmt pe pământ — asta caută să capeti pentru om. Învață-l să-și găsească calea...

Eu îi țineam piept, el se înfierbînta sau se posomora și pufnea plictisit :

— Eh, lasă !

Într-o seară, plecă și nu se mai întoarse nici noaptea la lucru, nici a doua zi... În locul lui veni patronul, cu o mutră îngrijorată și spuse :

— Chefuiește Leksaha al nostru ! Stă la „Stenka“. Trebuie să caut un alt brutar...

— Poate că-și vine în fire ?!

— Ei așa ! Paște murgule iarbă verde... Îl cunosc eu...

M-am dus și eu la „Stenka“ — o cîrciumă pitulată cu dibăcie într-un zid de piatră. O ciudățenie a ei era că n-avea ferestre și că lumina pătrundea printr-un ochi din tavan. De fapt era o hrubă pătrată, săpată în pământ și acoperită cu scînduri. Mirosea a pământ, a mahorcă, a votcă. Hrubă era plină de mușterii obișnuiți — indivizi suspecti. Stăteau zile întregi acolo în așteptarea vreunui meșteșugar cu chef, pentru a-i bea ultimul ban.

Konovalov ședea la o masă mare, în mijlocul cîrciumii, înconjurat de șase vlăjgani care-l ascultau respectuos și slugarnic. Era toți îmbrăcați în niște straie neînchipuit de zdrențuite și aveau înfățișarea unor eroi din povestirile lui Hofmann.

Toți beau bere și votcă și mîncău ceva asemănător cu niște bulgări uscați de lut...

— Beți, fraților, beți, care cît poate !... Am și bani, am și haine... Ajunge pentru vreo trei zile. Beau tot și... gata ! Nu mai vreau să muncesc, nici să trăiesc aici nu mai vreau.

— Tîrgul ăsta-i din cale afară de scîrnav, spuse unul care semăna cu John Falstaf.

— Muncă ?, privi întrebător spre tavan un altul și exclamă mirat : Oare pentru asta s-a născut omul pe pământ ?

Toți deodată începură să strige care mai de care, încercînd să-i dovedească lui Konovalov dreptul său de a bea tot ce are și, ridicînd chiar acest drept la gradul de îndatorire absolută, de a bea, anume, cu dinșii.

— A, Maxim... poftim, poftim !, glumi Konovalov cînd mă zări. Haide, cărturarule și fariseule, trage o dușcă ! Eu, frățioare, am sărit cu totul de pe șine. S-a isprăvit ! Vreau să beau tot pînă la piele. Cînd oi rămîne gol pușcă, am încheiat-o ! Hai și tu, vrei ?

Nu era încă beat, numai ochii lui albaștri luceau ațîțați și barba măreață care îi cădea pe piept ca un evantai de mătase, se mișca mereu — falca de jos clămpănea zgîlțuită de un tremur nervos. Gulerul cămășii era desfăcut, pe fruntea-i albă luceau broboane mici de sudoare, și mîna, care-mi întindea paharul de bere, tremura.

— Lasă, Sașa, să plecăm de aici !, l-am îndemnat, punîndu-i mîna pe umăr.

— Să las?... izbucni el în ris. Dacă ai fi venit cu vreo zece ani în urmă și mi-ai fi spus asta, m-aș fi lăsat poate. Dar acum, e mai bine să nu mă las... Ce să fac? Simt și atît, simt fiecare bătaie a vieții... dar nu pot să înțeleg nimic și nu-mi cunosc calea... Simt — și beau, pentru că n-am altceva de făcut... Bea!

Comesienii lui mă priveau cu vădită vrăjmășie și toți cei doisprezece ochi mă măsurau de sus pînă jos într-un chip nu prea pașnic.

Sărmanii, se temeau că-l voi răpi pe Konovalov — mana pe care o așteptaseră, poate, o săptămînă întreagă.

— Fraților! Țsta e tovarășul meu, învățat, lua-l-ar dracu! Maxim, ai putea să ne citești aici despre Stenka? Ah, fraților, ce cărți se mai află pe lume! Despre Pila... Maxim, nu?... Fraților, nu e o carte, ci sînge și lacrimi. Iar Pila... Sînt chiar eu. Nu, Maxim?... Și Sîsoiko — tot eu sînt... Zău! Iată cum se lămurește totul!

Mă privea cu ochii larg deschiși, plini de spaimă, și buza de jos îi tremura ciudat. Ceata îmi făcu loc la masă fără prea mare bunăvoință. Mă așezai alături de Konovalov, tocmai în clipa cînd dădea pe gît un pahar cu bere pe din două cu votcă.

Dorea, se vede, să se ametească cît mai repede, cu acest amestec. După ce deșertă paharul, luă din farfurie o bucată care semăna a lut, deși era carne fiartă, se uită la ea și o aruncă peste umăr în peretele cîrciumii.

Ceata mîrîia cu jumătate de glas, ea o haită de cîini flămînzi.

— Sînt un om pierdut... De ce m-a adus maică-mea pe lume? Nu se știe... E întuneric!... Strîmtoare! Nu înțelegi nimic... Adio, Maxim, dacă nu vrei să bei cu mine! Nu merg la brutărie. Am de primit bani de

la patron, ia-i și adu-mi-i aici, am să-i beau... Nu! l-ai tu pentru cărți... Îi iei? Nu vrei? Bine... Poate că tot îi iei? Dacă nu, ești un porc... Pleacă de lîngă mine! Plea-a-că!

Băutura își făcea efectul, ochii îi luceau fioros.

Ceata abia aștepta să mă azvîrle în brînci afară din mijlocul ei; n-am vrut să ajung pînă acolo și am plecat.

Peste vreo trei ceasuri m-am abătut din nou la „Stenka“. Ceata lui Konovalov se mărise cu încă doi inși. Toți erau beți, el mai puțin decît ceilalți. Cînta cu coatele sprijinite pe masă, privind spre cer prin ochiul de tavan. Bețivii îl ascultau în atitudini felurite, unii sughițau.

Konovalov cînta cu voce de bariton, care în notele înalte trecea la falset, ca la toți meseriașii cîntăreți. Cu obrazul sprijinit în palmă scotea, cu sentiment, note melancolice și fața-i era palidă de emoție, ochii pe jumătate închiși, gîtul întins înainte. Opt mutre bete, stupide și stacojii, se holbau la dînsul și numai arar se auzea un mormăit ori sughițuri. Vocea lui Konovalov vibra, plîngea și gemea — ți-era milă pînă la lacrimi să-l vezi pe flăcăul acesta de treabă cîntîndu-și mîhnitul lui cîntec.

Duhoarea grea, mutrele bete și asudate, cele două lămpi de gaz care fumegau, scîndurile pereților, negre de murdărie și de fum, podeaua de pămînt a cîrciumii și semiîntunericul care umplea această hrubă — totul era sumbru și dureros. Părea că sînt oameni înmormîntați de vii care benchetuiău într-un cavou, iar unul din ei cînta pentru ultima oară înainte de moarte, luîndu-și rămas bun de la cer. O tristețe fără de leac, o calmă disperare, o jale nemărginită, suspinau în cîntecul tovarășului meu.

— Ești aici, Maxim? Vrei să vii esaul la mine? vorbi el, intrerupîndu-și cîntecul și întinzîndu-mi

mîna. Sînt gata frate !... Mi-am adunat o ceată... iat-o... or să mai vină și alții... Îi găsim noi ! Asta nu-i nimic. Îi chemăm pe Pila și pe Sîsoiko... le dăm de mîncare în fiecare zi, cașă și carne... E bine ? Vii ? Ia și cărțile cu tine... Ai să ne citești despre Stenka și despre alții. Prietene ! Of, mi-e lehamite, mi-e lehamite... lehamite-e !...

Lovi din răsputeri cu pumnul în masă. Paharele și sticlele zăngăniră ; venindu-și în fire, ceata umplu de îndată cîrciuma cu o larmă cumplită.

— Beți, fraților !, strigă Konovalov. Bea ! Ușurează-ți inima, — trage-i cît poți !

Am plecat din mijlocul lor, m-am oprit un timp dinaintea ușii, în uliță, am ascultat cum Konovalov perora cu limba împleticită și, cînd începu să cînte din nou, am pornit la brutărie. În urma mea, cîntecul împleticit de bețiv mai gemu și se mai tîngui îndelungă vreme în liniștea nopții.

Două zile mai tîrziu Konovalov dispăru din oraș.

Trebuie să te fi născut într-o societate civilizată, ca să găsești în tine destulă răbdare pentru a trăi toată viața în mijlocul ei, fără dorința de a evada din sfera tuturor acelor convenționalisme apăsătoare, tuturor măruntelor și veninoaselor minciuni consfințite de datine, din sfera bolnăvicioaselor vanități, a sectarismului în concepții, a falsității de tot felul — pe scurt, din toată această deșertăciune a deșertăciunilor care răcește simțirea și pervertește mintea. M-am născut și am crescut în afara acestei societăți și, din pricina aceasta, deosebit de plăcută pentru mine, nu pot primi civilizația ei în doze mari, fără să simt, după o bucată de timp, o nevoie imperioasă să ies din cadrul ei și să mă eliberez puțin de complexitatea excesivă și de rafinamentul bolnăvicios al acestei existențe.

În sate e aproape tot așa de jalnic și de silnic ca și printre intelectuali. Lucrul cel mai cuminte este să te duci în cocioabele orașelor, unde, deși-i murdar, totul este atît de simplu și de sincer ; sau să pornești și să cutreieri cîmpiile și drumeagurile patriei, ceea ce se dovedește a fi deosebit de instructiv, te răcorește și nu-ți cere nici un fel de mijloace, în afară doar de picioare sprintene și oțelite.

Sînt vreo cinci ani de cînd am purces într-o asemenea călătorie și, umblînd prin sfînta Rusie, am nimerit la Feodosia. Pe vremea aceea se începuse acolo construirea digului, chipurile, și, în nădejdea de a cîștiga ceva bani de drum, m-am înfățișat la locul lucrărilor.

Dorind mai întîi să contemplan munca, așa cum contemplan un tablou, m-am suit pe munte și m-am așezat acolo, privind în jos la marea puternică, nemărginită și la oamenii minusculi care îi făureau cătușe.

În fața mea se desfășura priveliștea largă a șantierului : tot țărnul pietros din fața golfului era răscolit, pretutindeni se vedeau gropi, grămezi de piatră și de lemn, roabe, bîrne de fier, berbeci pentru bătut piloți și tot felul de schele ; și printre toate mișunau oameni. După ce spintecau muntele cu dinamită, îl fărâmițau cu tîrnăcoape, curățînd locul pentru calea ferată, frămîntau cimentul în gropi imense și, făcînd din el niște cuburi uriașe, le coborau în mare, construind o stavilă împotriva forței titanice a valurilor ei neogoite. Oamenii păreau mici ca niște viermi pe fondul brun-roșcat al muntelui mutilat de brațele lor și, ca viermii, mișunau fără astîmpăr printre grămezi de piatră și bucăți de lemn, în norii pulberii de piatră, pe o arșiță de treizeci de grade a unei amiezi meridionale. Haosul din jurul lor, cerul încins deasupra, dădeau impresia că acești oameni vor să se afunde în munte, căutînd

să se refugieze în adâncul peșterilor, de dogoarea soarelui și de jalnica imagine a distrugerii din jur.

În văzduhul fierbinte clocotea o larmă și un vuiet nesfârșit, răsunau loviturile târnăcoapelor în piatră, gemeau tinguitor roțile roabelor, cădea berbecele de fontă al ciocanului, răbufnind surd pe lemnul pilotului, jelea „dubinușka”¹, loveau securile ciopland bîrnele, se auzeau strigăte, pe toate glasurile, ale făpturilor negre sau cenușii ce mișunau peste tot...

Aici un grup se opintea, îndemnându-se cu răcnete în jurul unui bloc uriaș, rupt din munte, căutînd să-l strămute din loc; dincolo, alții ridicau o bîrnă grea și strigau din răspuțeri:

— Ți-n-ne-e!

Iar muntele, brăzdat de spintecături, repeta surd: „e-e-e!”

Pe scînduri aruncate ici și colo înainta încet un șir de oameni, încovoiați peste roabele încărcate cu piatră; în întîmpinarea lor venea, abia tîrîndu-se, un alt șir, cu roabele goale, lungind clipa de repaus pînă la două minute...

Lîngă berbece forfotea o mulțime deasă și pestriță, iar din mijlocul ei se înălța o voce de tenor care cînta, prelung:

*„Hei, cald tare-i, fra-ate, tare,
Hei, milă-nimeni de noi n-are!
O-of, dubinușka mai zi-i,
Hei-ei rup!”*

Mulțimea lărmuia trăgînd cablurile, și bucata de fontă zvîcnea în sus pe șina berbecelui, cădea de acolo cu o răbufnire năprasnică și tot berbecele se cutremura.

Pe întrega întindere dintre munte și mare, se vînzoleau făpturile mărunte și cenușii, umplînd văzduhul de

¹ Dubinușka — măciucă (rus); cîntec popular rusesc.

strigăte, de praf și de mirosul iute al sudorii omenești. Printre dinșii se plimbau supraveghetorii, îmbrăcați în bluze albe, cu nasturi de metal care sclipeau la soare ca niște ochi galbeni și reci.

Marea se întindea calmă pînă în zarea împiclită și valurile ei străvezii scaldau încetișor țărmul plin de frămîntare. Strălucind în lumina soarelui, părea că zîmbește cu surîsul blajin al lui Gulliver, care știe că dacă ar voi numai să-și pună mintea — o singură mișcare și toată cazna liliputanilor s-ar spulbera.

Marea se întindea luîndu-ți ochii cu orbitoarea ei strălucire, imensă, puternică, îngăduitoare; răsufierea ei adîncă învăluia și răcorea oamenii istoviți care se trudeau să îngrădească libertatea valurilor ce mîngîiau acum atît de blînd și melodios țărmul sluit. Părea că-i e milă de oameni; veacuri și veacuri au învățat-o să înțeleagă că nu acei care construiesc sînt cei ce uneltesc împotriva ei; știe de mult că aceștia nu sînt decît robi, că menirea lor este să lupte piept la piept cu stihiiile dezlănțuite ale naturii și, chiar în lupta aceasta, stihiiile se răzbună pe ei. Ei nu fac decît să construiască mereu, să trudească mereu; din sîngele și din sudoarea lor se încheagă cimentul tuturor construcțiilor de pe pămînt; dar ei nu primesc nimic în schimb, dăruindu-și toate puterile năzuinței veșnice de a construi — năzuință care creează minuni pe pămînt, și totuși nu le dă măcar un adăpost, abia dacă îi miluiește cu puțină pîine. Și ei sînt o stihie, și, de aceea, marea nu-i mînioasă, ci privește cu blîndețe istovirea aceasta din care nu trag nici un folos. Acești viermi mici și cenușii sfredelind muntele, sînt aidoma primelor valuri care pornesc să dea asalt stîncilor reci și inaccesibile de pe țărmuri, în veșnica năzuință a mării de-aș lărgi hotarele, și pier cele dintîi, sfărîmîndu-se de piatră. La un loc aceste valuri sînt însăși marea puternică, pornită pe distrugere de îndată ce

suflul furtunii trece peste ea. Îi cunoaște bine de milenii și milenii pe robi, pe cei care au construit piramidele în deșert cât și pe cei ai lui Xerxes, caraghiosul ce a vrut s-o pedepsească cu trei sute de lovituri de bici, pentru că-i sfărâmasse podurile ca pe niște jucării. Robii au fost întotdeauna aceiași, întotdeauna s-au supus, întotdeauna au trudit flămânzi și au înfăptuit veșnic lucruri mărețe și minunate, divinizându-i unori, mai adesea blestemându-i, rareori revoltându-se împotriva stăpînitorilor...

Scăldînd molatic țărnul năpădit de furnicarul oamenilor, care înalță un stăvilar de piatră mișcării lor veșnice, valurile se fugăresc și murmură cîntecul blînd și sonor despre trecut, despre tot ce au văzut timp de veacuri pe aceste țărături...

...Printre lucrători se zăreau niște siluete ciudate, uscățive, turnate parcă în bronz, cu turbane roșii, cu fesuri, cu bluze scurte albastre și cu șalvari strîmți la gleznă și largi de la genunchi în sus. După cum am aflat erau turci din Anatolia. Limba lor guturală se împletea cu vorba tărăgănată, prelungă a băștinașilor din Viatka, cu graiul apăsător și repezit al celor de pe Volga, cu vorbirea domoală a ucrainenilor.

În Rusia bîntuia foametea; foamea mînase încoace adunătură din mai toate guberniile lovite de prăpăd. Se împărțiseră în grupe mici, fiecare căutînd să fie cât mai aproape de cei de pe meleagurile lui și numai vagabonzii fără de țară se deosebeau de la prima vedere — atît prin aerul lor de independență și prin îmbrăcăminte, cît și prin felul de a vorbi — de oamenii legați de pămînt, care nu rupseseră decît vremelnice legătura cu el, smulși de foame de lîngă glie și neputînd s-o uite. Golani se amestecau prin toate grupurile; printre cei de la Viatka, ca și printre ucrainenii simțindu-se pretutindeni la locul lor; cei mai mulți însă se strînseseră în jurul berbecelui — munca

aceasta fiind mai ușoară decît cea de la roabe sau cu tîrnăcopul.

Cînd m-am apropiat de dînșii, stăteau cu brațele spînzurate, așteptînd ca meșterul să dreagă ceva la scripetele sonetei care pesemne împiedica frînghia. Meșterul se căznea în vîrfurile turlei de lemn, strigînd mereu de acolo:

— Trage!

Frînghia se mișca, trasă alene.

— Stai!... Mai trage!... Stai! Dă-i înainte!

Un cîntăreț — cu fața ciupită de vărsat, de mult nerasă, cu ținuta ostășească — scutură din umeri, se uită pieziș într-o parte, își drese glasul și începu:

„Be-e-r-becele înfige pilotul în pămînt...”

Versul următor n-ar căpăta bun de tipar nici de la cea mai îngăduitoare cenzură și stîrni un hohot unanim de rîs, fiind, se vede, o improvizație plăsmuită pe loc de cîntărețul care, în rîsetele tovarășilor, își răsucea mustața cu aerul unui artist obișnuit cu asemenea succese la publicul său.

— Dă-i drumul!, zberă din răspuțeri de sus, de pe sonetă, meșterul. Ce tot nechezați!

— Ai să plesnești, Mitrici! Nu țipa!, îl preveni binevoitor unul din lucrători.

Vocea lui îmi era cunoscută. Văzusem undeva trupul acela înalt și spătos, fața ovală cu ochi albaștri și mari. Nu-i Konovalov? Dar Konovalov n-avea cicatricea aceasta de la tîmpla dreaptă spre rădăcina nasului, care brăzda fruntea înaltă a omului din fața mea; părul lui Konovalov era mai deschis și nu se încrețea în inele mărunte ca părul acestuia; Konovalov avea o barbă mare și frumoasă, iar acesta era ras și purta o mustață stufoasă cu vîrfurile în jos, ca ucrainenii. Și, totuși, omul avea ceva bine cunoscut mie. M-am hotărît să-l întreb cu cine trebuie să vorbesc pentru „a

ină tocni la lucru" și-așteptai să se isprăvească de bătut pilotul.

— O-o-uh ! O o-uh !, se opintea voinicește mulțimea, se încovoia întinzînd frînghia și se îndrepta repede din nou, gata parcă să se desprindă de pămînt și să se înalțe în văzduh. Soneta scîrțîia și tremura ; deasupra capetelor se ridicau brațe dezgolite, păroase și arse de soare, întinzîndu-se odată cu frînghia ; mușchii se umflau ca niște cucuie, însă bucata de fontă de patruzeci de puduri sălta în sus pe o distanță tot mai mică și răbufneala în lemn suna tot mai slab. Privind această muncă ai fi spus că o mulțime idolatră în plină rugăciune înalță, cu disperare și extaz, brațele spre idolul ei mut și se ploconește la picioarele lui. Fețele learcă de nădușeală, murdare și încordate, cu părul încîlcit, lipit pe frunțile ude, grumajii arămii, umerii tremurînd de încordare — toate aceste trupuri, abia acoperite de cămăși și de nădragi rupți și pestriți, umpleau aerul din jur cu miasme fierbinți și contropindu-se într-o masă unică de mușchi, se mișcau greoi în atmosfera umedă, pătrunsă de arșița sudului și de mirosul iute de sudoare.

— Pauză !, strigă cineva cu o voce spartă și neprietenosă.

Lucrătorii lăsară frînghiile din mâini și funiile rămăseră spînzurate de-a lungul sonetei : oamenii se așezară greoi pe pămînt, chiar în locul unde se aflau, ștergîndu-și sudoarea, oftînd din greu, îndreptîndu-și spinările, pipăindu-și umerii și umplînd văzduhul cu un murmur înăbușit, asemănător mîrîitului unei fiare uriașe și întăritate.

— Hei, frățioare !, mă adresai omului ochit de mine.

Omul se întoarse alene, privirea lui coborî asupra mea, închise ochii pe jumătate, uitîndu-se țintă la mine.

— Konovalov !

— Stai !... îmi dădu capul pe spate, vrînd parcă să mă apuce de beregată și, deodată fața lui se luminează într-un zîmbet larg de bucurie. Maxim ! Tu ești... af-furisitule ? Prietene !... hai ? Ai cotit și tu de pe cărarea ta ? Te-ai înscris la vagabonzi ? Asta-i bine ! Foarte bine ! De mult ? De unde vii ? O să colindăm acum tot pămîntul împreună ! Ce fel de viață este... acolo, în urmă ? Numai amar și tînjire ; nu trăiești, ci putrezești ! Iar eu, frate, de atunci tot umblu prin lume... Pe unde naiba n-am fost ! Cîte n-am văzut... Măi, dar cum te-ai mai înțolit... nici nu te mai cunoaște omul ; după îmbrăcăminte, soldat, după mutră — student. Ei, ce zici ? E bine să trăiești așa, azi ici, mâine colea ? Să știi că tot îl mai țin minte pe Stenka... Și pe Taras, și pe Pila... toate le țin minte !

Mă înghiontea cu pumnul în coaste, mă bătea cu palma-i lată pe umăr. Nu izbuteam să strecur un singur cuvînt în avalanșa întrebărilor sale și zîmbeam numai, privind fața lui bună, strălucind de bucuria acestei întîlniri. Eram și eu bucuros să-l văd, nespus de bucuros ; întîlnirea cu dînsul îmi amintea începutul vieții mele, care fusese fără îndoială mai bun decît ceea ce avea să urmeze.

În sfîrșit, am izbutit totuși să-l întreb pe vechiul meu prieten de unde avea cicatricea de pe frunte și cîrlionții pe cap.

— Ei, asta, vezi... a fost o poveste întreagă. Am vrut să trec cu doi prieteni granița românească, să vedem cum este pe acolo, în România. Și am plecat din Cahul — un târgușor în Basarabia, tocmai lîngă graniță. Am pornit încetișor, firește, noaptea. Deodată : „Stai !“ Un post de grăniceri — am dat drept peste el. Am rupt-o la fugă. Și atunci m-a pocnit un soldat în cap. Nu m-a lovit prea tare, destul ca să

zac vreo lună la spital. Și ce mai poveste ! Soldatul s-a dovedit a fi din același tîrg cu mine. Dintr-ai noștri de la Murom... Curînd a fost adus și el la spital, îl rănise un contrabandist. L-a împuns cu un cuțit în burtă. Cînd ne-am mai venit în fire, ne-am lămurit noi. Soldatul mă întrebă : „Oare eu te-am pocnit ?“ „Pe-semne că tu, dacă recunoști“ „Fără doar și poate că eu ; nu te supăra, zice, așa-i serviciul ! Credeam că sînteți contrabandiști. Iată, și pe mine m-au miluit, mi-au spintecat burta. N-ai ce să-i faci, viața nu-i o glumă.“ Ne-am împrietenit. Era băiat bun, soldatul — Iașka Mazin... Iar cîrlionții ? Cîrlionții ? Asta-i, frate, după tifos. Am avut tifos. M-au băgat la închisoare la Chișinău, au vrut să mă judece pentru trecerea clandestină a graniței, și acolo m-am îmbolnăvit de tifos... Am zăcut și am tot zăcut, abia am izbutit să mă pun pe picioare. Poate nici n-aș fi izbutit, dar m-a îngrijit grozav de bine o infirmieră. Mă și miram, frate ; își bate capul femeia cu mine, parcă aș fi un copil, și ce nevoie o fi avînd de unul ca mine ? „Maria Petrovna, îi zic, lasă-te păgubașă ; zău, mi-e rușine !“ Dar ea atîta știa — să zîmbească. O fată bună... Îmi citea uneori pentru mîntuirea sufletului. Dar eu de colo îi spun : „N-ai cumva altceva, mai așa ?“ A adus o carte despre un marinar englez, care a scăpat de la naufragiu și a ajuns pe o insulă pustie. Grozav de interesant. Mi-a plăcut din cale-afară cartea ; m-aș fi dus și eu acolo, la dînsul. Înțelegi tu ce viață-i aia ? Insula, marea, cerul — trăiești de unul singur, ai de toate și ești liber ! Mai era un sălbatic acolo, Eh, pe sălbaticul acela l-aș fi înecat. Ce dracu să fi făcut cu el ! Nu mi-e mie urît nici de unul singur. Ai citit cumva cartea asta ?

— Da cum ai scăpat din închisoare, ia zi ?

— Aa — mi-au dat drumul. M-au judecat, m-au achitat și mi-au dat drumul. Foarte simplu... Uite ce, nu

mai lucrez astăzi, dă-i dracului ! Mi-am trudit destul brațele, ajunge ! Bani am vreo trei ruble, mai primesc și azi patruzeci de copeici pentru jumătate de zi. Vezi și tu, capital, nu glumă ! Așa că mergem la noi... nu stăm în baracă, ci aici în apropiere, într-un munte... E acolo o văgăună cum nici nu se poate mai potrivită pentru un sălaș omenesc. Locuim în doi acolo, dar tovarășul meu bolește, l-au doborât frigurile... Așteaptă-mă oleacă aici, dau o fugă pînă la antreprenor... mă întorc îndată !

Sări în picioare și porni tocmai cînd oamenii apucau frînghiile începînd lucrul. Am rămas așezat pe o piatră privind la forfota gălăgioasă din jurul meu și la marea liniștită, verde-albăstruie.

Strecurîndu-se repede printre oameni, printre roabe, printre grămezi de piatră și lemn, silueta înaltă a lui Konovalov se pierdea în depărtare. Mergea, bălăbanindu-și brațele, îmbrăcat cu o bluză albastră de creton, scurtă și strîmtă pe el, cu pantaloni de pînză și bocanci grei, ruptți ferfeniță. O claie de cîrlionți bălai se clătina pe capul lui mare. Din cînd în cînd se întorcea și-mi făcea semne cu mîna. Părea un om nou, înviorat, puternic și sigur pe el. Pretutindeni în jurul lui munca era în toi, lemnul trosnea, pietrele săreau în țândări, roabele scîrțiau a jale, se ridicau nori de pulbere, ceva cădea bubuind și oamenii strigau, injurau, se opinteau, cîntau, de parcă ar fi gemut. Din toată învălmășeala aceasta de sunete și mișcare, silueta chipeșă a prietenului meu, care se depărta cu pași hotărîți, se desprindea limpede, sugerîndu-ți parcă ceva ce l-ar fi putut explica pe Konovalov.

La două ceasuri după întîlnirea noastră eram culcați amîndoi în „văgăuna cum nici nu se poate mai potrivită pentru un sălaș omenesc“. Într-adevăr „văgăuna“ era grozav de potrivită pentru așa ceva ; pe vremuri se scosese piatră din munte și săpătura căs-

case o firidă dreptunghiulară în care puteau încăpea în voie patru oameni. Era scundă însă și deasupra intrării atârna un bloc de piatră, care alcătua un fel de streășină, astfel că pentru a ajunge în firidă, trebuia să te lungesti la pământ și apoi să te bagi tîrîș. Adîncimea măsura vreo trei arșini dar nu aveam nevoie să intrăm cu totul înăuntru ; era de altfel și primejdios, deoarece lespeda de la intrare putea să se prăvălească și să ne înmormînteze acolo de vii. Soarta asta n-o doream, așa că ne-am instalat precum urmează : am vîrît picioarele și trupul în firidă, unde era foarte răcoare, iar capul l-am lăsat în soare, la gura firidei, așa că dacă blocul de deasupra noastră ar fi avut de gînd să cadă, nu putea decît să ne strivească țestele.

Hoinarul bolnav ieși cu totul la soare și se întinse la vreo doi pași de noi, încît auzeam cum îi clănțăneau dinții în accesul lui de friguri. Era un ucrainean slab și deșirat : „din Piltava“¹, mă informă el gînditor. Se tăvălea pe pământ, căznindu-se să se înfășoare mai strîns într-o manta cenușie, peticită, cu găuri, și înjura foarte pitoresc, văzînd că toate strădaniile lui rămîn zadarnice ; înjura, străduindu-se totuși mai departe să se învelească. Avea ochi mici și negri, închiși pe jumătate, de parcă privea mereu ceva cu încordare.

Soarele ne dogorea cumplit grumajii. Konovalov înjgheba un fel de paravan din mantaua mea soldățească înfigînd niște bețe în pământ și întinzînd-o deasupra. De departe venea larva înăbușită a lucrărilor din golf, noi însă nu vedeam golful : în dreapta noastră se zărea pe țarm orașul cu blocurile masive ale caselor albe, în stînga era marea, în fața noastră — tot marea ce se întindea pînă în depărtările nemărginite, unde smălțuiri minunate, gingașe, nemaivăzute își împleteau tonurile calde într-o irizare de miraj fan-

¹ Numele orașului Poltava în limba ucrainiană.

tastic, mîngîindu-ți ochii și sufletul cu negrăita frumusețe a coloritului lor.

Konovalov privea într-acolo, zîbind fericit, și-mi spuse :

— Cînd asfințește soarele aprindem un foc, punem să fiarbă apă pentru ceai, avem pîine și carne. Pepene vrei ?

Rostogoli cu piciorul către el un pepene dintr-un cotlon al firidei, scoase din buzunar un cuțit, și tăind pepenele, rosti :

— De fiecare dată cînd sînt la mare mă tot gîndesc : de ce oare se așează oamenii așa de puțin în preajma ei ? Asta i-ar face să fie mai buni, pentru că marea-i atît de blîndă... de la ea vin gînduri bune în sufletul omului. Ia povestește cum ai trăit în anii ăștia ?

Am început să-i povestesc. În depărtări marea se înveșmîntase în aur și pupură, în întîmpinarea soarelui se înălțau nori gingași, roz-fumurii. Părea că din fundul mării se ridică munți cu piscuri albe, bogat împodobite cu zăpadă colorată în trandafiriu de razele asfințitului.

— Degeaba te tot vînturi prin orașe, Maxim, îmi spuse Konovalov cu toată convingerea, după ce mi-a ascultat epopeea. Și ce te-o fi atrăgînd acolo ! Viața aceea clocită ? Nici cer, nici întindere nimic din cîte-i trebuiesc omului. Oamenii ? Oamenii se află pretutindeni... Cărțile ? Ai citit destule cărți, ajunge ! Nu te-oi fi născut pentru asta... Apoi și cărțile-s fleacuri. Mă rog, cumpără-ți una, pune-o în traistă și vezi-ți de drum ! Vrei să mergi cu mine la Tașkent ? La Samarkand, sau mai știi eu unde ? Pe urmă o întindem pînă la Amur, vrei ? Eu unul, frățioare, m-am hotărît să colind lumea : e lucrul cel mai bun. Mergi și vezi mereu ceva nou... Și nu te gîndești la nimic... Vîntul

îți suflă-n față și-ți alungă din suflet toate neamurile de praf care te-au colbăit. Ușor și slobod... Nimeni nu-ți cere socoteală : vrei să mănânci — te oprești, lucrezi ceva de-o jumătate de rublă ; n-ai de lucru — cere pâine, și se va da ! Măcar vezi multe ținuturi... Fel de fel de frumuseți. Ce zici, mergem ?

Soarele asfințise. Norii deasupra mării se întunecaseră, marea se întunecase și ea, adîind o boare răcoasă. Ici, colo se aprindeau stelele, în golf se potolise vuietul muncii, numai rareori se auzea de acolo glas de om, înăbușit, ca un suspin. Cînd vîntuț adia spre noi, aducea ecoul melancolic al foșnetului valurilor pe țarm.

Întunericul nopții se lăsa tot mai nepătruns și silueta ucrainianului, care cu cîteva minute înainte avea contururi precise, părea acum un ghem inform...

— Ar fi bine să aprindem un foc..., spuse el tușind.

— Se poate...

Konovalov scoase de undeva o grămăjoară de surcele, le aprinse cu un chibrit și limbi subțiri de flăcări începură să lingă domol lemnul galben și rășinos. Dîre mici de fum se involburau în aerul nopții încărcat de umezeala și de răcoarea mării. Împrejur liniștea se lăsa tot mai adîncă. Viața părea că se depărtează de noi, lărmuirile ei se topeau și se stingeau în întuneric. Norii se împrăștiaseră, stelele străluceau aprins pe cerul albastru, pe luciul catifelat al mării scilipeau luminițele bărcilor de pescari și ale stelelor oglindite. Focul din fața noastră înflorise ca o floare mare, galben-roșiatică... Konovalov vîrî ceaiul în jăratie și, cuprinzîndu-și genunchii cu brațele, începu să privească îngîndurat focul. Ucrainianul se tîrî spre el ca o șopîrlă uriașă.

— Oamenii au clădit case, orașe, s-au îngrămădit acolo, spurcă pămîntul, se înăbușă, se înghesuie unii pe alții... Frumoasă viață ! Nu, dragul meu, asta-i viața, așa cum o trăim noi...

— Ehe, clătină din cap ucrainianul, dacă am mai avea și cojoace pentru iarnă, sau o căsuță călduroasă, ar fi cu adevărat o viață boierească... Închise un ochi și-l privi zîmbind pe Konovalov.

— M-da, încuviință încurcat prietenul meu, iarna e un timp afurisit. Ce-i drept, pentru iarnă e nevoie de orașe... n-ai ce să-i faci... Dar orașele mari tot nu-s bune de nimic... De ce să îngrămădești oamenii, cînd nici doi-trei nu se împacă între ei ?... Iată ce vreau să spun ! Dacă e să ne gîndim, apoi nici în oraș, nici în stepă, nicăieri nu-i loc pentru om. Dar e mai bine să nu te gîndești la astfel de lucruri... Nu dezlegi nimic, numai îți amărăști sufletul...

Credeam că prietenul meu se schimbase în urma traiului de hoinar, că zgura urîtului de viață, ce-i scorojea inima la începutul cunoștinței noastre, se desprinsese de pe ea, ca o coajă spulberată de aerul slobod pe care-l respirase în anii aceștia ; însă accentul ultimei sale fraze mi l-a înfățișat din nou pe Konovalov așa cum îl cunoscusem, același om care își caută „reazimul“. Aceeași rugină de nedumeriri în fața vieții și același venin al gîndurilor despre rostul ei îi rodeau trupul vînjos, născut, spre nefericirea lui, cu o inimă prea simțitoare. Se află mulți oameni de aceștia „frămîntați de gînduri“ în preajma noastră, printre ruși, și ei sînt cei mai nenorociți, deoarece povara gîndurilor lor este sporită de beznele întunecimii în care zace mintea lor. Mă uitai cu o dureroasă compătimire la prietenul meu, iar el, parcă pentru a-mi adevăra gîndul, exclamă plin de amar :

— Mi-am amintit viața noastră, Maxim, și toate cele... care au fost. Cît pămînt n-am cutreierat de

atunci, câte și câte n-am văzut!?... Nu-i nimic pe pământ care să fie pe potriva mea! Nu mi-am găsit loc!

— De ce te-ai născut cu o pacoste de grumaz, pe care nu se potrivește nici un jug?, îl întrebă indiferent ucrainianul, scoțind de pe foc ceainicul care fierbea.

— Nu, spune-mi te rog..., întrebă mai departe Konovalov, de ce nu-mi găsesc pace? De ce alți oameni trăiesc, își văd de treabă, au soție, copii și toate celelalte? Și întotdeauna fac cu tragere de inimă una ori alta? Iar eu nu pot. Mi-e lehamite. De ce mi-e lehamite?

— Uite-l cum scîncește!, se miră ucrainianul. Parcă dacă scîncești are să-ți fie mai ușor?

— Așa-i..., încuviință mîhnit Konovalov.

— Vorbesc totdeauna puțin, dar știu cum să spun ceea ce am de spus!, rosti stoicul, cu simțul demnității neistovit de lupta împotriva frigurilor. Tuși, se răsuci pe loc și începu să scuipe îndîrjit în foc. Împrejurul nostru totul era tăcut, acoperit de vâlul nepătruns al nopții. Cerul deasupra noastră era întunecat, luna nu răsărise încă. Marea mai mult se simțea decît se vedea — atît de deasă era bezna de smoală în față noastră. Se părea că o pîclă neagră se lăsase pe pământ. Focul se stingea.

— Hai să ne culcăm, rosti ucrainianul.

Ne-am vîrît în „văgăună“, lăsîndu-ne numai capul afară, la aer. Tăceam. De cum se culcă, Konovalov rămase nemișcat, încremenit parcă. Ucrainianul se tot răsucea și clănțănea din dinți. M-am uitat îndelungă vreme cum se stingeau tăciunii focului; mare și învăpăiat la început, jarul se imputîna, se acopea de spuză și se mistuia dedesubt. Curînd, din fo-

cul nostru n-a mai rămas nimic, decît un strop de căldură. Priveam și gîndeam:

„Așa-i și cu noi, toți... Cel puțin dacă am arde mai viu!“

...După trei zile mi-am luat rămas bun de la Konovalov. Plecam în Kuban; el nu vroia să meargă. Ne despărțirăm, încredințați amîndoi că ne vom revedea.

N-am mai avut parte...

Traducere de Cezar Petrescu
și Elena Constantinescu